

Mövzu – 1. “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dövlətin əsas qanunudur”

Plan:

1. *Konstitusiyanın anlayışı və mahiyyəti*
2. *Konstitusiyanın qəbulu, ona dəyişiklik və əlavələrin edilməsi*

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları. A.H.Dəmirov, Bakı–2010*
2. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı–2005, 336 s.*

Hüquq sözü ərəbcədən tərcümədə “haqq” sözünün çoxluğunu ifadə edir. Müasir hüquq ədəbiyyatında hüququn ümumi qəbul edilmiş anlayışı yoxdur. Müxtəlif nəzəriyyələrdə hüququ fərqli tərif vermişdir. Hüquq – dövlətin müəyyənləşdirdiyi və ya sanksiyalaşdırdığı və onun gücü ilə qorunan, hamı üçün məcburi davranış qaydalarının, normaların məcmusudur. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, hüquq elmində “hüquq” anlayışı iki mənada işlədilir a) obyektiv hüquq, b) obyektiv mənada hüquq. Hüquq da dövlət kimi, müəyyən mərhələlərdə cəmiyyətin inkişafının məhsuludur. Hüquq sıx qarşılıqlı əlaqədə olduğu dövlətlə birlikdə inkişaf edir. dövlətin ali qanunudur, ali hüquqi qüvvəyə malikdir və həmin dövlətin siyasi, hüquqi və iqtisadi sistemlərin əsaslarını təsbit edir, vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarını elan edir və zəmanət verir. Konstitusiya sözünün hərfi mənası “qurmaq, yaratmaq, əsasını qoymaq” deməkdir. Konstitusiya dövlətin bir fenomen kimi mahiyyətini açıqlayan, qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanlarının funksiyalarını əks etdirən, cəmiyyət, şəxsiyyət və dövlət arasındakı qarşılıqlı münasibətləri müəyyən edən ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan hüquqi sənəddir. Bir qayda olaraq Konstitusiyaları iki əsas növə təsnif edirlər: Yazılı və tarixdən irəli gələn şifahi hüquqi qaydalar. Yazılı konstitusiyalar ya vahid normativ aktdır (əksər dövlətlərdə), ya da bir neçə konstitusiya qanunlarının məcmusudur (məsələn, İsveç Konstitusiyası, İspaniya Konstitusiyası, Finlandiya Konstitusiyası). Yazılmamış konstitusiyalarda konstitusiya normaları çox sayda aktlarda və həmçinin adətlərdə təsbit olunmuşdur (anqlı-saks hüquqi ailəsi üçün səciyyəvidir (ABŞ istisna olmaqla), Böyük Britaniya Konstitusiyası). Dünyada konstitusionalizmin vətəni İngiltərə sayılır, orada ilk konstitusiya aktı Azadlıqların Böyük Toplusu (Magna Carta 1215-ci il) olmuşdur. Konstitusiya latın sözü olub, “quruluş, təsisat” deməkdir və dövlətin əsas qanunudur. Konstitusiya ilk dəfə olaraq ABŞ-da (1787), Fransada və Polşada (1791) qəbul edilmişdi. Az. Res. Kons. dövlətin əsas qanunu olduğuna görə ali hüquqi qüvvəyə malikdir. Buna görə də həm qanunlar, həm də qanunqüvvəli sənədlər Konstitusiyaya uyğun gəlməli, ona zidd olmamalıdır. Əgər zidd olarsa, onlar tətbiq edilə bilməz. Konstitusiya həmin ölkənin ictimai–iqtisadi quruluşunun əsasını, idarəetmə formasını və dövlət quruluşunun formasını, şəxsiyyətin hüquqi vəziyyətini, mərkəzdə və yerlərdə hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının təşkili qaydasını və səlahiyyətlərini, dövlət hakimiyyətinin bölünməsi prinsipini təsbit edir. Konstitusiya ölkənin hüquq sistemini təşkil edir. 1995–ci ilin noyabrın 12–də yüksək fəallıqla xalq tərəfindən bəyənilib qəbul edilən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ölkənin tarixində yeni əlamətdar səhifənin açılmasından xəbər verir. Bu əlamətdar hadisə dünya praktikasında qazanılan və demokratik dəyərlərə söykənən ilk əsas qanunun qəbul edilməsi ilə səciyyələnir. Konstitusiya 5 bölmə, 12 fəsil, 158 maddədən ibarətdir. Bu Konstitusiya Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra qəbul edilib, mahiyyəti, siyasi, iqtisadi və ictimai cəhətləri ilə, ümumbəşər dəyərləri, demokratik və hüquqi–dünyəvi cəhətləri, ən əsası isə insan hüquq və azadlıqlarının təsbit edilməsi ilə fərqlənir. Azərbaycan xalqı özünün çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirərək, “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında” Konstitusiya aktında əks olunan prinsipləri əsas götürərək, bütün cəmiyyətin və hər kəsin firavanlığının təmin edilməsini arzulayaraq, ədalətin, azadlığın və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsini istəyərək, keçmiş, indiki və gələcək nəsillər

qarşısında öz məsuliyyətini anlayaraq, suveren hüququndan istifadə edərək, təntənəli surətdə aşağıdakı niyyətlərini bəyan edir

1. Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq
2. Konstitusiya çərçivəsində demokratik quruluşa təminat vermək
3. Vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq
4. Xalqın iradəsinin ifadəsi kimi, qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq
5. Ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq, hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək
6. Ümumbəşəri dəyərlərə sadıq olaraq, bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq və bu məqsədlə qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək

Yuxarıda göstərilən ülvəniyyətlərlə ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə bu Konstitusiya qəbul edilir. Əsas qanunumuzun ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, dövlətçiliyimizin inkişafını istiqamətləndirməklə yanaşı, xalqımızın uzun illər boyu həsrətində olduğu, ağır itkilər bahasına olsa da əldə etdiyi və bugün qətiyyətlə qorumağa çalışdığı müstəqilliyi qanunvericilik yolu ilə təsbit etdi. Konstitusiya əsas hüquqi baza olmaqla hazırki tələblərə cavab verən hüquq sahələrinin istiqamətlərini müəyyən edir. Xalqımızın özünəməxsus hüququnun yaranmasında Konstitusiyanın əvəzsiz əhəmiyyəti danılmaz faktdır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 152–ci maddəsində göstərilir ki, Az. Res. Kons. göstərilir ki, mətnində dəyişikliklər yalnız əlaqədar olaraq müəyyən bir dəyişikliyin meydana çıxdığı zəruri hallarda Az. Res. Kons. mətnində referendumla dəyişiklik etmək olar. Referendum latın sözü olub mənası “xəbər vermək” deməkdir. Referendumun keçirilməsi şərtləri və onun üsulu hər bir dövlətin Konstitusiyası və qanunvericiliyi ilə nizama salınır. Konstitusiya əlavələr Milli Məclisin 95 deputatının səs verməsi ilə Konstitusiya qanunları şəklində qəbul edilə bilər. Əlavələrdə məsələsinə 2 dəfə səsə qoyulma yolu ilə MM–də baxılır. İkinci səsvermə birinci səsvermədən ay sonra keçirilir (Maddə 156). Konstitusiyanın 154–cü maddəsində deyilir ki, Az. Res. Kons. məhkəməsi referendumla qəbul olunmuş Az. Res. Kons. mətnində dəyişikliklərə dair qərar qəbul edə bilməz. 155–ci maddədə qeyd edilib ki, Konstitusiyanın 1–ci, 2–ci, 6–cı, 7–ci, 8–ci və 21–ci maddələrində dəyişikliklər və ya onların ləğv edilməsi haqqında, III fəslində nəzərdə tutulmuş insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının ləğvi və ya Az. Res. tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğundan daha artıq dərəcədə məhdudlaşdırılması haqqında təkliflər referendumla çıxarıla bilməz. Konstitusiyanın rolu onun funksiyalarında təzahür edir. O, əsasən 4 funksiya həyata keçirir: 1) Hüquqi funksiya–Məhiyyəti ondan ibarətdir ki, ictimai–iqtisadi quruluşun, dövlət quruluşunun, cəmiyyətin mənəvi həyatının əsaslarını, habelə şəxsiyyətin hüquqi vəziyyətini tənzim edir; 2) Sosial funksiya–Sosial sistemin elementi olan təhsil və elmə, sosial təsisatlar olan ailə və dinə Konstitusiyada xüsusi diqqət yetirilir. Konstitusiyanın həmin sosial məsələlərə təsiri böyükdür. Onların inkişafında Konstitusiya vacib rol oynayır; 3) Siyasi funksiya–cəmiyyətdə və dövlətdə baş verən siyasi proseslərlə bağlıdır. Belə ki, dövlətin təşkil olunma əsasları və dövlət hakimiyyətinin təşkil edilmə prinsipləri məhz Konstitusiya ilə müəyyən edilir. Konstitusiya nəzərdə tutur ki, hər bir vətəndaş bilavasitə dövlətin idarə olunmasında, dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsində iştirak edə bilər. Bundan əlavə, vətəndaşlarla siyasi sistem arasındakı münasibətlər, hakimiyyəti əldə etməyin qayda və üsulları, siyasi partiyaların təşkili və fəaliyyətinin hüquqi əsasları və siyasi hakimiyyət xarakterli digər məsələlər Konstitusiya ilə müəyyən edilir; 4) Təربiyəvi funksiya–onda ifadə edilir ki, Konstitusiya bütün vətəndaşları qanunlara əməl etmək, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləmək ruhunda təربiyələndirir. Bunun nəticəsində vətəndaşlar məsuliyyətə əsas verə biləcək mənfi hallara, hüquq pozuntusuna yol vermirlər. Konstitusiya əlavə və dəyişikliklər edilməsi ilə bağlı referendum 3 dəfə 24 avqust 2002–ci il, 18 mart 2009–cu il və 26 sentyabr 2016–cı ildə keçirilmişdir. Konstitusiyanın quruluşu böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, Konstitusiyanın quruluşu onun mətnindən rahat istifadə etməyə imkan verir.

Mövzü – 2. Azərbaycan dövlətinin Konstitusiyaya statusu

Plan:

1. *Xalq hakimiyyəti*
2. *Azərbaycan dövlətinin rəmzləri*
3. *Silahlı qüvvələrin Konstitusiyaya hüquqi statusu*

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları. A.H.Dəmirov, Bakı–2010*
2. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı–2005, 336 s.*

Hüquqi dövlət qurmaq amalı ilə yaşayan xalq ilk növbədə öz hüquq və vəziflərini öyrənməli, dərk etməlidir. Xalq hakimiyyəti Konstitusiyaya quruluşunun vacib və fundamental prinsipidir. Konstitusiyaya quruluşunun əsasını əsasını məhz xalq hakimiyyəti təşkil edir. Xalq hakimiyyəti dedikdə, xalqın bilavasitə iradəsi ilə formalaşan və təşkil edilən dövlət hakimiyyəti başa düşülür. Xalq hakimiyyəti prinsipi müxtəlif formalarda təzahür edir. Onun iki əsas forması vardır. 1–ci formaya görə Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır. Konstitusiyanın 1–ci maddəsinin 1–ci bəndində nəzərdə tutulmuşdur. 2–ci forma xalq suverenliyidir. Konstitusiyanın 2–ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Suverenlik xalqa verilmiş elə bir hüquqdur ki, xalq bu hüquq əsasında siyasi və ictimai–iqtisadi vasitələrə yiyələnir. Bu vasitələrdən istifadə etməklə xalq cəmiyyətin və dövlətin idarə olunmasında fəal və hərtərəfli iştirak edir. Xalq suverenliyi dedikdə Azərbaycan xalqının öz müqəddaratını sərbəst, müstəqil həll etmək, habelə öz idarəetmə formasını təyin etmək hüququ başa düşülür. Azərbaycan dövləti idarəetmə formasına görə prezidentli respublikadır.

Konstitusiyanın 23–cü maddəsi Azərbaycan dövlətinin rəmzlərinə həsr edilir. Dövlət bayrağı üç bərabər enli üfüqi zolaqdan ibarət olmaqla, yuxarı zolaq mavi, orta zolaq qırmızı və aşağı yaşıl rəngdədir. Qırmızı zolağı ortasında bayrağın hər iki üzündə ağ rəngli aypara ilə səkkiz güşəli ulduz təsvir edilmişdir. Bayrağın eninin uzunluğuna nisbəti 1:2–dir. Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin rəmzi olan Az. Res. Dövlət gerbi palıd budaqlarından və sünbüllərindən ibarət qövsün üzərində yerləşən şərq qalxanının təsvirindən ibarətdir. Qalxanın üstündə Az. Res. Dövlət bayrağının rəngləri fonunda səkkizgüşəli ulduz, ulduzun mərkəzində alov təsviri vardır. Az. Res. Dövlət gerbinin təsvirində ulduz ağ, alov qırmızı, palıd budaqları yaşıl, sünbüllər sarı rəngdədir. Qalxanın və ulduzun sağaqları, habelə qalxanın düymələri və palıd qozaları qızıldır. Gerbdəki qalxan azərbaycanlıların şərq xalqlarından biri, Azərbaycanın isə şərq dövləti kimi özünü müdafiə qüdrətinə malik olması, qalxanın üzərindəki dairəvi üçrəngli milli bayrağımızdan türklük, müasirlik və islamçılıq, səkkizgüşəli ulduz ədəbiyyat rəmzi olan günəş, alov, odlar yurdu, palıd budaqları milli hərbi qüdrətimizin, sünbül vətənimizin bolluğu, bərəkətliyi, çörəyə olan müqəddəs münasibəti, günəşin ağ rəngdə verilməsi isə Azərbaycan dövlətinin sülhsevərliyini, xalqımızın sülh, barış, əmin-amanlıq tərəfdarı olması mənalərini ifadə edir. Musiqisi Üzeyir Hacıbəyovun, sözləri Əhməd Cavadın olan “Azərbaycan marşı” respublikamızın dövlət himni kimi qəbul edilmişdir.

Silahlı Qüvvələr Azərbaycan dövlətinin hərbi əsası hesab edilir. Ölkəmizin ərazi bütövlüyünün, suverenliyinin, müstəqilliyinin və təhlükəsizliyinin qorunmasında onun rolu son dərəcə böyükdür. Əhalinin təcavüzdən qorunmasını təmin etmək Silahlı Qüvvələrin üstünə düşən əsas vəzifələrdən biridir. Hər bir vaxt Silahlı Qüvvələr Azərbaycan dövlətinə qarşı hərbi basqının və təcavüzün qarşısını almalıdır. Silahlı Qüvvələrin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyini və müdafiəsini təmin etməkdən ibarətdir. Onun başqa dövlətlərin müstəqilliklərinə qəsd etməsinə yol verilmir. Prezident Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanıdır (Maddə 9.3). Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərin həlli üçün müharibəni bir vasitə kimi qəbul etmir, onu rədd edir. Beynəlxalq hüququn prinsipləri dövlətin beynəlxalq-siyasi əsasını təşkil edir. Söhbət beynəlxalq hüququn başqa dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq, dövlətlərin suveren bərabərliyi, dövlətlərin əməkdaşlığı, beynəlxalq münasibətləri sülh yolu ilə həll etmək və digər prinsiplərdən gedir. Azərbaycan dövləti başqa dövlətlərlə münasibətlərini məhz həmin prinsiplər əsasında qurur (Maddə 10). Dövlətin ideoloji əsasını siyasi plüralizm, mənəvi əsasını isə din, incəsənət kimi məsələlər təşkil edir.

Bayraq – bir ölkəni, təşkilatı, quruluşu və ya birliyi işarələyən, əsasən parçadan olan dövlət rəmzi olub, müharibələr, inqilablar, nümayişlər zamanı öndə, insanların başı üzərində aparılan, müxtəlif rəsmi təşkilatların, binaların qarşısında dirəyə asılan və həmin təşkilatı təmsil edən, Vətən uğrunda şəhid olanların qəbirləri üzərinə salınan dövlət atributudur. İlk dəfə üçrəngli bayraq ideyasını Azərbaycan istiqlaliyyətinin ideoloqlarından olan Əli bəy Hüseynzadə gündəmə gətirib.

Mavi rəng–Azərbaycan xalqının türk mənşəli olmasını bildirir, mavi rəng türkçülük ideyası ilə bağlıdır. Türklərin göy rəngə üstünlük verməsi ilə bağlı müxtəlif izahlar da mövcuddur. Orta əsrlərdə islam dinində olan türkdillil xalqların yaşadığı ərazilərdə saysız–hesabsız qədim abidələrdə tikilib və bu abidələrin əksəriyyəti göy rəngdə olub. Bu baxımdan göy rəng həm də simvolik mənə daşıyır. Göy rəng XIII əsrdə Elxanilər dövrünün əzəmətini onların zəfər yürüşlərini əks etdirirdi.

Qırmızı rəng–müasir cəmiyyət qurmaq, demokratiyanı inkişaf etdirmək, bir sözlə müasirləşməni, inkişafa istəyi ifadə edir. XVIII əsrin sonlarında Fransa Burjua inqilabından sonra kapitalizmin inkişafı ilə bağlı Avropa ölkələrində böyük irəliləyişlər baş verib. Həmin dövrdə proletariatin kapitalizm quruluşuna qarşı mübarizəsi olub. Bu illərdə qırmızı rəng Avropanın simvoluna çevrildi.

Yaşıl rəng–İslam sivilizasiyasına islam dininə mənsubluğu ifadə edir.

Azərbaycan bayrağının 3 rəngi: türk milli mədəniyyətinin, müsəlman sivilizasiyasının və müasir Avropa demokratik əsaslarının simvoludur. Tarixçilərin bildirdiklərinə görə, Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən üçrəngli bayraq dövlət bayrağı kimi qəbul olunanda Səkkizguşəli ulduzun mənasına gəlincə bu, “Azərbaycan” sözünün əski əlifbada yazılışı ilə bağlıdır. Belə ki, əski əlifbada “Azərbaycan” sözü səkkiz hərfə yazılır. Tarixdə səkkizguşəli ulduzun mənası belə açıqlanır: türkçülük, islamçılıq, çağdaşlıq, dövlətçilik, demokratiklik, bərabərlik, azərbaycançılıq və mədəniyyətlilikdir. Azərbaycan bayrağında ulduz Azərbaycan memarlıq üslubunda geniş istifadə olunub və səkkiz guşə-səkkiz türk xalqının simvoludur.

Mövzü – 3. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığı

Plan:

1. *Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının anlayışı və prinsipi*
2. *Xarici vətəndaşların və vətəndaşlığı olmayanların hüquqları*
3. *Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının əldə edilməsi*

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları. A.H.Dəmirov, Bakı–2010*
2. *Azərbaycan Res. Konstitusiyası və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı–2005, 336 s.*

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının anlayışı Konstitusiyanın 52–ci maddəsində aşağıdakı kimi şərh edilir. Azərbaycan dövlətinə mənsub olan onunla siyasi və hüquq bağlılığı, habelə qarşılıqlı hüquq və vəzifələri olan şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Bu anlayışdan nəticə çıxır ki, Azərbaycan dövlətinə mənsub olan, başqa sözlə dövlətə aid olmasını təsdiqləyən, bu dövlətə siyasi və hüquqi cəhətdən bağlılığını öz əməlləri ilə sübut edən, həmçinin Konstitusiyada təsbit edilən hüquqlardan dəyərinə bəhrələnen şəxs Azərbaycan vətəndaşı sayılır. Respublika ərazisində və ya Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığından doğulmuş şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Hər üç anlayış özündə geniş hüquqi məzmun daşıyır. 1–ci halda Respublika ərazisində doğulan şəxs heç bir şərt nəzərdə tutulmadan Azərbaycan vətəndaşı sayılır. 2–ci halda hansı ərazidə doğulmasından asılı olmayaraq Azərbaycan vətəndaşlarından doğulan şəxs həmçinin Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı sayılır. 3–cü halda valideynlərindən biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan şəxs Azərbaycan vətəndaşı hesab edilir. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının əldə edilməsi əsasları Qanunun 11–ci maddəsində təsbit edilmişdir. Şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını aşağıdakı hallarda əldə edir:

1. Azərbaycan Respublikasının ərazisində və ya Azərbaycan vətəndaşından doğulduqda
2. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşına qəbul edildikdə
3. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda
4. Qanunda nəzərdə tutulmuş başqa əsaslar olduqda

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikası ərazisində doğulmuş uşağı Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Hər iki valideyni naməlum uşaq Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Az. Res. vətəndaşları qüvvədə olan qanunlara əsasən yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatla alınmalıdır. Qeydiyyatdan məqsəd respublikada yaşayan şəxslərin uçota alınması, onların başqa şəxslər dövlət və cəmiyyət qarşısında vəzifələrinin icra edilməsi, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsi (sosial müdafiə, pensiya təminatı, hərbi xidmətə çağırış, məhkəmə qərarlarının icrası və s.) üçün zəruri şərait yaradır. 14 yaşınadək yeniyetmələrin yaşayış yeri onların valideynlərinin yaşadığı yer hesab edilir. Respublika ərazisində vətəndaşlar sərbəst yaşayış yeri seçmək, sərbəst hərəkət etmək hüquqlarından tam istifadə edə bilərlər.

Azərbaycan Respublikasındakı mövcud qanunlar xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan və respublika ərazisində yaşayan şəxslərə yaşayış və digər hüquqlardan Azərbaycan vətəndaşları səviyyəsində istifadə etmələri üçün tam şərait yaradır. Xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayanlar sərbəst surətdə sahibkarlıq hüququndan istifadə etməklə müəssisələr yaratmaq, mülkiyyətə sahib olmaq, birgə müəssisələr yaratmaq hüquqlarından istifadə edirlər. Azərbaycan hökuməti müəyyən əsaslarla respublika ərazisində yaşayan xarici vətəndaşların və vətəndaşlığı olmayanların qanuni hüquqlarının qorunmasına zəmanət verir. Diplomatik immunitetə malik olanlar istisna olmaqla digər xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayanlar Az. Res. qanunlarına, onun Konstitusiyasına tabe olmalı, bu qanunlardan yaranan vəzifələri və öhdəlikləri icra etməyə borcludur. Respublika ərazisində cinayət edən, yaxud inzibati hüquq pozmaya yol verən xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayanlar öz əməllərinə görə Azərbaycan qanunlarına əsasən məsuliyyət daşıyırlar. Qanun xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayanlar üçün yalnız bir istisna nəzərdə tutur. Onlar respublika seçkilərində iştirak edə bilməz, müəyyən dövlət vəzifələri daşıya bilməz, həqiqi hərbi qulluğa çağırıla bilməzlər.

Az. Res. vətəndaşlığına aşağıdakı hallarda xitam verilir:

1. Az. Res. vətəndaşlığından çıxmaq nəticəsində;
2. Az. Res. vətəndaşlığını itirmək nəticəsində;
3. Az. Res. beynəlxalq müqavilələrində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda;
4. Qanunda nəzərdə tutulmuş digər əsaslar olduqda

Az. Res. vətəndaşlığından çıxma qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada şəxsin vəsaiti üzrə həyata keçirilir. Az. Res. vətəndaşlığından çıxmaq barəsində vəsatət qaldıran şəxsin dövlət qarşısında icra edilməmiş öhdəlikləri və ya Az. Res. hüquqi və fiziki şəxslərin mənafeleəri ilə bağlı olan əmlak öhdəlikləri varsa, vətəndaşlıqdan çıxmaq haqqında vəsaiti rədd edilə bilər. Az. Res. vətəndaşlığından çıxmaq barəsində vəsatət qaldıran şəxs müttəhim kimi cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişsə, yaxud onun barəsində qanun qüvvəyə minmiş və icra edilməli olan məhkəmə hökmü varsa və ya şəxsin Az. Res. vətəndaşlığından çıxması Az. Res. dövlət təhlükəsizliyi mənafeleerine ziddirsə, həmin hallar aradan qalxana qədər vətəndaşlıqdan çıxmağa yol verilmir. Şəxs Az. Res. vətəndaşlığını əldə edərkən vətəndaşlığı almaq üçün zəruri olan məlumatı qəsdən saxtalaşdırmışsa və ya saxta sənəd təqdim etmişsə, əldə etdiyi Az. Res. vətəndaşlığını itirir.

Mövzü – 4. İnsan və vətəndaş hüquqları, azadlıqları və vəzifələri

Plan:

1. *İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının anlayış və prinsipləri*
2. *İnsan və vətəndaşın əsas vəzifələri*

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları. A.H.Dəmirov, Bakı–2010*
2. *Azərbaycan Res. Konstitusiyası və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı–2005, 336 s.*

Az. Res. Kons. müəyyən edir ki, hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır (maddə 24). “Toxunulmaz” dedikdə demokratik, humanizm və ədalət prinsiplərinə arxalanan, Konstitusiya ilə vətəndaşlara bəxş edilən hüquq və azadlıqları özündə əks etdirən insanlıq və xalqın əldə etdikləri dəyərlər əsasında insanın mənəviyyatını və şərəfini qoruyan amillər başa düşülməlidir. Hüquq və azadlığın “pozulmaz”lığı dedikdə qanunlar və Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş normalarla nizama salınan hüquq münasibətlərinin qanuni əsaslar olmadan hər hansı şəxs və yaxud təşkilat tərəfindən pozulmasına yol verilə bilməməsi anlaşılmalıdır. “Ayrılmaz” anlayışına gəlincə Konstitusiya hər bir vətəndaşa ayrı-ayrılıqda qazandığı hüquq azadlıqlardan onun təcrid edilməsinin qeyri-mümkünlüyü kimi başa düşülməlidir. Yəni hər bir vətəndaşın özünə məxsus ona verilən hüququn qanuni əsaslar olmadan əlindən alınmasına heç cür yol verilmir. Bu üç anlayış birlikdə hüquq və azadlıqların müdafiəsinin möhkəm təməl üzərində qərarlaşdırıldığını sübut edir. Hüquq və azadlıqlar “ayrılmaz”lığın ikinci anlayışı heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən bütün respublika vətəndaşları qanun qarşısında bərabər olmaları, milliyətindən, irqindən, dinindən və başqa işarələrindən asılı olmayaraq hüquq və azadlıqlardan bərabər surətdə bəhrələnmələri, bu hüquq və azadlıqlardan məhrum edilə bilməmələri kimi başa düşülməlidir. Konstitusiya vətəndaşlara qanun çərçivəsində öz hüquqlarını və azadlıqlarını qorumaq imkanı yaratdığı halda, bu qanun və azadlıqların qorunmasını təmin edən üsul və qaydaların, həmçinin qorunma tədbirlərinin hansı orqanlar və təşkilatlar vasitəsilə edilməsini müəyyən edir.

Konstitusiya geniş hüquq və azadlıqlar nəzərdə tutulduğu bir halda vəzifələr ona nisbətə o qədər də geniş deyil, hüquqlar və azadlıqları Konstitusiyanın 48-ci maddəsi əhatə etdiyi halda vətəndaşların əsas vəzifələri cəmiyyətin 9 maddədə əhatə edilmişdir. Buna baxmayaraq vəzifələr öz mahiyyətinə görə dərin məna yükü daşıyır. Hər ölkə qarşısında öz borcunu layiqincə yerinə yetirməyi tələb edir. Konstitusiyanın 72-ci maddəsində təsbit edilir ki, hər bir şəxs dövlət və cəmiyyət qarşısında onun hüquq və azadlıqlarından bilavasitə irəli gələn vəzifələr daşıyır. Qeyd edildiyi kimi Azərbaycan xalqının iradəsinə əsasən yaradılan yeni tipli demokratik dövlət humanizm prinsiplərinə əsaslanmaqla dünyəvi dəyərlərə bağlıdır və hüquqi dövlətlərə xas olan nişanələri özündə gəzdirir. Ölkənin bütün daxili məsələləri yalnız hüquqa əsaslanaraq idarə edilir. Dövlət qarşısında hüquq və azadlıqlardan yaranan vəzifələrin yerinə yetirilməsi dedikdə, hüquqa əsaslanan tələblərin icrası başa düşülməlidir. Cəmiyyət qarşısında hüquq və azadlıqlardan yaranan vəzifə dedikdə həm qanunlardan, həm əxlaq normalarından və həm də davranış qaydalarından doğan vəzifələrin icrası nəzərdə tutulur. Konstitusiyanın 72-ci

maddəsinin üçüncü hissəsindəki göstəriş xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Göstərilir ki, qanunu bilməmək şəxsi məsuliyyətdən azad etmir. Buradan belə nəticə çıxır ki, qanunları öyrənmək lazımdır ki, onun göstərişlərini biləsən, hansı hərəkətlərə qanun yol verməsini, hansıların qadağan edilməsini öyrənəsən. Bu tələb vacibdir, ona görə ki, respublikamızda hüquqi dövlət yaranır, bütün ictimai və hüquqi münasibətlər yalnız hüquq normalarına-qanunlarına əsasən nizamlanır. Qanunu bilməyən şəxs öz hüquq və vəzifələrini dərk etmədiyi üçün cəmiyyət içərisində özünü lazımı qaydada idarə etmək imkanını itirə və hüquq pozuntusuna yol verə bilər. Konstitusiyada təsbit edilən əsas vəzifələrdən biri də vergilər və başqa dövlət ödənişlərinin (maddə 73) yerinə yetirilməsidir. Qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında nəzərdə tutulmuş əsaslar olmadan və qanunda göstərilmiş həcmdən əldə vergilər və başqa dövlət ödənişləri ödəməyə məcbur edilə bilməz. Konstitusiyanın 76-cı maddəsində təsbit edilir ki, Vətəni müdafiə hər bir vətəndaşın borcudur. Qanunla müəyyən edilmiş qaydada vətəndaşlar hərbi xidmət keçirlər. Vətənimiz olan suveren Azərbaycanı müdafiə etmək demokratik dövlətimizin ən mühüm funksiyalarından biridir. Dövlət respublikanın təhlükəsizliyini və müdafiə qabiliyyətini yüksəltmək məqsədi ilə öz ordusunu yaradır.

Nikah hüququ – Nikah hüququ əsas və mühüm şəxsi hüquqlardan biridir. Nikah hüququ təbii hüquqlar sırasına aid olub, şəxsin özündən ayrılmazdır. Az. Res. Kons. 34-cü maddəsi də məhz bu hüququ təsbit etmişdir. Nikah dedikdə, ailə qurmaq məqsədilə iki şəxsin – kişi ilə qadının könüllü ittifaqı başa düşülür. Lakin bu ittifaq hökmən Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin VADQ-də (Vətəndaşlıq Aktlarının Dövlət Qeydiyyatı orqanlarında) qeydiyyatla alınmalıdır. Əks təqdirdə həmin nikah faktiki hesab ediləcək və buna görə də etibarsız sayılacaqdır. Faktiki nikah müvafiq dövlət orqanındada hüquqi nəticə (hüquq və vəzifə) yaratmır və dövlət tərəfindən tanınmır. Nikah bağlanarkən müəyyən şərtlərə əməl edilməsi tələb edilir. Birinci şərt ondan ibarətdir ki, ailə qurmaq və evlənmək niyyətində olan şəxslər arasında nikah qarşılıqlı, könüllü razılıq əsasında bağlanılır. Heç kəs zorla evləndirilə (ərə verilə) bilməz. İkinci şərtəndən ibarətdir ki, ailə qurmaq niyyətində olan şəxslər qanunda nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmalıdır. Az. Res. qanunda nikah yaşı kişilər və qadınlar üçün 18 yaş müəyyən edilmişdir. Bəzi hallarda (məsələn, qız hamilə olduqda, oğlanın hərbi xidmətə çağırılması ilə bağlı olaraq və s.) nikah yaşı bir ildən çox olmayaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə aşağı salına bilər. Üçüncü şərt ondan ibarətdir ki, nikaha daxil olan şəxslər arasında yaxın qohumluq əlaqələri olmamalıdır. Tam doğma qardaş və bacılar (həm ümumi atası, həm də ümumi anası olan), həm natamam doğma qardaş və bacılar (atadan bir, anadan ayrı və yaxud anadan bir, atadan ayrı olan qardaş və bacılar), habelə övladlığa götürülənlər və s. arasında nikaha yol verilmir. Bundan əlavə, başqa şəxslə nikahda olan şəxs, kəməğillik nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayılan şəxslər də nikaha daxil ola bilməzlər.

Mövzü – 5. Dövlət hakimiyyəti

Plan:

1. Dövlət hakimiyyətinin anlayışı
2. Dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin hüquqi tənzimi
3. Hakimiyyətin bölünməsi prinsipi

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları. A.H.Dəmirov, Bakı–2010*
2. *Azərbaycan Res. Konstitusiyası və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı–2005, 336 s.*

Konstitusiya Azərbaycan dövlətini əsas və başlıca subyektlərdən biri kimi tanıyır. Dövlət konstitusiya münasibətlərində iştirak edən mərkəzi fiqurdur. O, cəmiyyətin siyasi sistemində mühüm rol oynayır. Bəs, Azərbaycan dövləti dedikdə, nə başa düşülür? Azərbaycan dövləti dedikdə, nə başa düşülür? Azərbaycan dövləti dedikdə, Azərbaycan xalqına məxsus olan hakimiyyəti (xalq hakimiyyətini) həyata keçirən xüsusi siyasi təşkilat başa düşülür. Cəmiyyətdə Azərbaycan dövləti xüsusi rol oynayır. O, ölkənin siyasi həyatının ən fəal iştirakçısıdır. Yaşadığımız cəmiyyətdə Azərbaycan dövləti kimi hər hansı bir təşkilat (siyasi partiyalar, həmkarlar ittifaqları və s.) aparıcı mövqe tutmur. Bunu nəzərə alaraq Konstitusiya özünün 2-ci fəslində dövlətin əsaslarını müəyyən edir. Dövlətin bağlı və münasibətdə olduğu, təsir göstərdiyi siyasi, iqtisadi, sosial və digər xarakterli məsələlərə dövlətin əsasları deyilir. Həmin məsələlər dövləti xarakterizə etməyə, onun xarakterini və təbiətini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Dövlətin siyasi əsasları dedikdə, dövlət hakimiyyəti, dövlət hakimiyyətinin əsasları, dövlətin idarəetmə forması, dövlətin quruluşu (siyasi-ərazi quruluşu) forması başa düşülür. Dövlət hakimiyyəti dövlətin həyata keçirdiyi siyasi hakimiyyətdir, xalqın iradəsinin həyata keçirilməsi vasitəsidir. Dövlət hakimiyyəti dedikdə, bütün ölkə əhalisinin iştirakı ilə xalqın cəmiyyətə dövlət rəhbərliyi başa düşülür. Bu zaman dövlət aparatının və məcburiyyət qurumlarının (ordunun, polis və s.) köməyindən istifadə edilir. Xalqın iradəsi məhz onların vasitəsi ilə həyata keçirilir. Azərbaycan xalqı dövlət hakimiyyətini təşkil etsə də, dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi kimi tanınsa da, dövlət hakimiyyətini özü həyata keçirmir. Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan xalqı dövlət hakimiyyətini həyata keçirmək hüququnu Azərbaycan dövlətinə verir. Dövlət hakimiyyəti də məhz onun vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bəs, Azərbaycan dövlətinin xarakteri və təbiəti necə müəyyən edilir? Konstitusiyanın 7-ci maddəsinin 1-ci hissəsi Azərbaycan dövlətini demokratik dövlət kimi xarakterizə edir. Azərbaycan dövləti demokratik dövlətdir. Azərbaycan dövlətinin demokratik respublika olmasını sübut edən kifayət qədər əsaslar və əlamətlər vardır. Məhz bu əsaslar və əlamətlər Azərbaycan dövlətinin demokratik dövlət kimi xarakterizə etməyə imkan verir. Az. Res. Kons. görə Azərbaycan dövləti hüquqi dövlətdir (Kons. 7-ci maddəsinin I hissəsi). Əsas məqsədi (təyinatı) şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafına imkan yaratmaqdan, onun hüquq və azadlıqlarını real olaraq təmin etməkdən, insan hüquq və azadlıqlarını tanımaq və müdafiə etməkdən ibarət olan, özünün həyata keçirdiyi dövlət hakimiyyətini qanunla (hüquqla) məhdudlaşdıran dövlət hüquqi dövlət adlanır. Hüquqi dövlətdə hakimiyyət qanuna əsaslanır, qanunla məhdudlaşır və qanun vasitəsilə həyata keçirilir. Hüquqi dövlət qanunla bağlı olan dövlətdir. O, qanuna tabedir. Hüquqi dövlət kimi tanınması üçün müvafiq dövlətin müəyyən əlamətlərə (meyarlara) uyğun gəlməsi və cavab verməsi tələb edilir. Azərbaycan dövləti bu əlamətlərə cavab verdiyi üçün hüquqi dövlət sayılır. Az. Res.Kons. həll etdiyi əsas məsələlərdən biri dövlət hakimiyyəti məsələsidir. Konstitusiyanın üçüncü bölməsində ifadə olunan normalar məhz bu vacib məsələnin müəyyənləşdirilməsinə həsr edilmişdir. Bu normalar dövlət hakimiyyətinin təşkilinin əsaslarını müəyyən edir. Hakimiyyət bölgüsü prinsipinə uyğun olaraq dövlət hakimiyyətinin sahələri (qolları) arasında əsas yer qanunvericilik

hakimiyyətinə məxsusdur. Ona görə ki, hakimiyyətin digər iki sahəsinin (qolunun), yəni icra hakimiyyətinin və məhkəmə hakimiyyətinin öz fəaliyyət sferası olsa da, onlar qanunvericilik hakimiyyətinin qəbul etdiyi qanunlar adından və qanunların icrası məqsədilə fəaliyyət göstərirlər. Amma qanunvericilik hakimiyyəti icra və məhkəmə hakimiyyətləri ilə bərabər həyata keçirir. Mövzuya Azərbaycan baxımından toxunsaq, 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsinin hakimiyyətlər bölgüsü prinsipini mənimsədiyini, hakimiyyətlərin birgə fəaliyyət göstərmələrinin tələb olunduğunu və müstəqil olduqlarını görürük. Hakimiyyətin bölgüsü hakimiyyətin müxtəlif qolları arasında ədalətin bərpasını təmin etmək məqsədilə irəli sürülmüş, qanunsuzluğun qarşısının alınmasını, qanunun aliliyini təmin edir. Bu isə məhz hakimiyyətin bölünməsinə həm üfqi (qanunvericilik, icra, məhkəmə hakimiyyətlərinin bölünməsi və qarşılıqlı nəzarətin təmin edilməsi), həm də şaquli (təşkilati, hüquqi və iqtisadi baxımdan və yerli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətlərinin bölünməsi, axırıncıların müstəqilliyinin təmin edilməsi) istiqamətlərdə həyata keçirilməsini təmin edir. Hakimiyyətin bütövlüyü və hakimiyyət bölgüsü haqqında problem öz aktuallığını qorumuşdur. Hakimiyyət bölgüsü hüquqi dövlətin əsas prinsiplial şərtlərindən biri olmaqla, hər cür siyasi və qeyri-siyasi hakimiyyətin əsas fəaliyyət mexanizmidir. Təbii hüquq nəzəriyyələrinin meydana çıxması ilə əlaqədar olaraq hakimiyyətlərin bölünməsi ideyası da xeyli inkişaf etdirilmiş, mükəmməl hüquqi-siyasi təlim kimiformalaşmışdır. Politoloqlar idarəetmə və tabeçilik münasibətlərini nizamlamağa xidmət edən könüllülük əsasında müəyyən edilmiş hüquqi normaların hamılıqla tanınmasına əsaslanan ən inkişaf etmiş forması konstitusiyalı dövlət idarəçiliyinin ən demokratik forması hesab edirlər. Müasir elmi nəzəriyyələrdə və praktikada hakimiyyət bölgüsünün ən müxtəlif formalarına təsadüf edilir. Bir sıra ölkələri konstitusiya doktrinası dördüncü hakimiyyətin mövcud olmasından çıxış edir: dördüncü hakimiyyət seçki hakimiyyəti elan edilir. Bəzən ictimai rəyi formalaşdıran mətbuatı da “dördüncü hakimiyyət” adlandırırlar. Lakin onu qeyd etmək lazımdır ki, mətbuat dövlətin idarə olunmasında iştirak etmir. Hakimiyyətin bölünməsi prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında qanunvericilik yolu ilə təsbit edilmişdir. Burada göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti hakimiyyətin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edilir: Qanunvericilik hakimiyyətini Milli Məclis; İcra hakimiyyətini Prezident; Məhkəmə hakimiyyətini məhkəmələr həyata keçirir. Bu Konstitusiyanın müddəalarına əsasən, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri qarşılıqlı fəaliyyət göstərir və səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildirlər. Hüquqi dövlət quruculuğu yoluna qədəm qoymuş Azərbaycanda qanunların aliliyi hakimiyyətin bölünməsi prinsipinin qeyd-şərtsiz həyata keçirilməsi yolu ilə təmin edilir. Hüquqi dövlətin qanunun aliliyinin təmin edilməsi və hakimiyyət bölgüsü kimi keyfiyyət əlamətləri qarşılıqlı əlaqədə olub bir-birilə sıx bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında aşağıdakı formada təşkil edilir:

1. Qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir;
2. İcra hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubdur;
3. Məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri həyata keçirir.

Mövzü – 6. Qanunvericilik sistemi

Plan:

1. *Normativ hüquqi aktlar*
2. *Qanunvericilik sisteminin xüsusiyyətləri*
3. *Milli Məclisin formalaşması və quruluşu*
4. *MM-in hüquqi fəaliyyəti*
5. *Deputatın hüquqi statusu*

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları. A.H.Dəmirov, Bakı–2010*
2. *Azərbaycan Res. Konstitusiyası və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı–2005, 336 s.*

Normativ hüquqi akt – tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə, qanunla və ya fərmanla dövlət orqanının səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlər üzrə həmin dövlət orqanı tərəfindən və ya referendum yolu ilə qəbul edilmiş, hamı üçün məcburi davranış qaydalarını əks etdirən, qeyri-müəyyən subyektlər dairəsi üçün və dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən formalı rəsmi sənəddir. Az. Res. Kons. müəyyən etdiyi məsələlərdən biri qanunvericilik sistemi, normativ hüquq və aktlar, hüquq və qanun məsələləridir. Konstitusiyanın 5-ci bölməsində ifadə olunan normalar məhz bu məsələlərə həsr edilmişdir. Hüquq ictimai (sosial) hadisədir. Hüquq dedikdə, dövlət tərəfindən adətən, müəyyən edilən və qorunan ümumi məcburi ictimai (sosial) normalar sistemi başa düşülür. Hüququn köməyi ilə vətəndaşların öz aralarında, vətəndaşlara dövlət orqanları arasında, habelə onlarla müəssisələr, idarələr və təşkilatlar arasında yaranan ictimai münasibətlər tənzimlənir, insanların və kollektivlərin davranışı nizamlanır. Hüquq mülkiyyət münasibətlərini möhkəmləndirir, əmək və maddi nemətlərin cəmiyyət üzvləri arasında bölüşdürülməsinin ölçüsünü və formasını nizama salır, dövlət hakimiyyətinin təşkilini və fəaliyyətini tənzimləyir, mövcud ictimai münasibətləri cinayət əməlinə qorumaq üçün mübarizə tədbirləri müəyyən edir. O, bütün münasibətləri yox, yalnız ictimai həyatın daha vacib sahəsini tənzim edir. Hüquq xalqın iradəsini ifadə edir. Hüquq bir qayda olaraq, dövlət tərəfindən yaradılır və müəyyən edilir. Dövlət hüquq normalarını ləğv edir, dəyişdirir, onlara əlavələr edir. Bu baxımdan dövlət hüququn siyasi yaradıcısıdır: hüquq yaradıcılığı onun müstəsna hüququdur. Bu o, deməkdir ki, hüququ yalnız dövlət yarada bilər. Digər subyektlərin belə hüququ yoxdur. Buna görə də hüquq sadəcə olaraq xalqın iradəsini deyil, xalqın dövlət iradəsini ifadə edir və sadə tənzimləyici kimi yox, xüsusi, dövlət tənzimləyicisi kimi çıxış edir. Dövlət hüququn vasitəsilə ictimai və dövlət həyatının ən vacib məsələlərini tənzim edir. Hüquq zahirən ayrı-ayrı, müxtəlif rəsmi dövlət sənədlərində ifadə olunur. Rəsmi dövlət sənədləri dedikdə, qanunlar, prezident fərmanları, hökumət qərarları və digər sənədlər başa düşülür. Onlara dövlətin hüquqi aktları deyilir. Bu aktlarda hüquq normaları möhkəmləndirilir. Digər tərəfdən həmin aktlar hamı üçün məcbur olub, bir dəfə deyil, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulur. Bu aktlarda ifadə olunan göstərişləri hamı məcburi surətdə yerinə yetirməlidir. Buna görə də onlara normativ hüquqi aktlar verilir. Normativ hüquqi akt dedikdə, səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən qəbul edilmiş, məcburi xarakter daşıyan, hüquq normaları müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv edən, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş rəsmi yazılı sənəd başa düşülür. Normativ aktlar dövlət orqanlarının

qəbul etdiyi müxtəlif rəsmi sənədlərdir, yəni qanunlardır, prezident fərmanlarıdır, Nazirlər Kabinetinin qərarlarıdır, nazirliklərin təlimatlarıdır. Hüquqla qanun arasındakı münasibətə gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, qanun hüququn zahirən ifadə olunduğu formalardan (sənədlərdən, aktlardan) biridir. Hüquq zahirən digər sənədlərdə də, məsələn, prezident fərmanlarında da, hökumət qərarlarında (NK qərarlarında) da və s. ifadə oluna bilər. Qanun dedikdə, xüsusi qaydada qəbul edilən, yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan, ictimai və dövlət həyatının vacib məsələlərini tənzim edən normativ hüquqi akt başa düşülür. Normativ hüquqi aktlar bir-biri ilə xaos və nizamsız halda birləşməmişdir. Onlar müəyyən sistem halında yerləşir və düzəlir. Söhbət normativ hüquqi aktların müəyyən ardıcılıqla vahid şaquli xətt üzrə birləşməsindən gedir. Ardıcılıq normativ hüquqi aktın qüvvəsi ilə birləşməsindən gedir. Ardıcılıq normativ hüquqi aktın qüvvəsi ilə müəyyən edilir. Belə ki, əvvəlcə hüquqi qüvvəsi nisbətən yüksək olan normativ akt yerləşir. Sonra isə bunun ardınca hüquqi qüvvəsi nisbətən aşağı olan normativ aktlar düzəlir. Özü də bu aktlar daxili vəhdətdə olub, bir-birləri ilə sıx surətdə bağlıdır. Normativ hüquqi aktların bu cür ardıcılıqla düzlənməsi qanunvericilik sistemi yaradır. Az. Res. Kons. müəyyən etdiyi məsələlərdən biri məhz Az. Res. qanunvericilik sistemi məsələsidir (X fəsil). Qanunvericilik sistemi dedikdə, normativ hüquqi aktların onların malik olduğu hüquqi qüvvəsindən asılı olaraq vahid şaquli xətt üzrə müəyyən ardıcılıqla düzlənməsi və yerləşməsi başa düşülür. Az. Res. qanunvericilik sistemində aşağıdakı normativ hüquqi aktlar daxildir:

1. Konstitusiyaya
2. Referendumla qəbul edilmiş aktlar
3. Qanunlar
4. Fərmanlar
5. NK-nin qərarları
6. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları

Göründüyü kimi, qanunvericilik sisteminin tərkibinə müxtəlif cür aktlar daxildir. Onları 2 yerə bölmək olar: 1) Qanunlar – ya referendum yolu ilə, ya da Az. Res. MM tərəfindən qəbul edilir. Onlara Konstitusiyaya, referendumla qəbul olunmuş aktlar, qanunlar aiddir; 2) Qanunqüvvəli aktlar – isə icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qanunların icrası məqsədilə, qanunlara uyğun olaraq qəbul edilir. Prezident fərmanları, NK-nin qərarları və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları qanunqüvvəli aktlara aid edilir. Az. Res. Kons. qanunvericilik sisteminin iki əsas və başlıca xüsusiyyətini müəyyən edir. 1-ci xüsusiyyətə görə qanunvericilik sistemi vahid şaquli xətt üzrə iyerarxiya (aşağıların yuxarılarına tabe olması) prinsipi əsasında qurulur. Bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, qanunvericilik sistemində əvvəlcə daha yüksək hüquqi qüvvəsi olan normativ akt yerləşir, sonra isə bunun ardınca həmin akta nisbətən daha aşağı hüquqi qüvvəsi olan digər akt gəlir və yer tutur. Qanunvericilik sistemində normativ hüquqi aktlar özlərinin hüquqi qüvvəsindən asılı olaraq yer tuturlar. 2-ci xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, qanunvericilik sistemində aşağı yer tutan normativ hüquqi akt özündən yuxarı yer tutan normativ hüquqi akta uyğun gəlməlidir. Belə ki, qanunlar Konstitusiyaya, fərmanlar Konstitusiyaya və qanunlara, NK-nin qərarları Konstitusiyaya, qanunlara və fərmanlara və s. zidd olmamalıdır. Normativ hüquqi aktlar tətbiq edilərkən, əgər müxtəlif hüquqi qüvvəyə malik olan aktlar bir-birinə zidd gələrsə və uyğun olmazsa, onda daha yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan akt tətbiq olunur. Normativ aktların bir-birinə uyğun gəlib-gəlməməsi konstitusiyaya nəzarəti orqanı – Konstitusiyaya məhkəməsi həll edir. (130-cu maddənin III hissəsi). Qanunvericilik sistemi hüquq sisteminin zahiri ifadə formasıdır.

Qanunvericilik hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının parlamenti (fransızca “parle”-danışmaq) tərəfindən həyata keçirilir. Parlamentin kökləri qədim Yunanıstan və qədim Romada nümayəndəli orqanların fəaliyyəti ilə bağlıdır. Lakin buna baxmayaraq parlamentin ilk vətəni İngiltərə hesab edilir. Parlament dedikdə, ölkə əhalisi tərəfindən seçki yolu ilə yaradılan, qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirən ali nümayəndəli dövlət hakimiyyəti orqanı başa düşülür. Parlament qanunvericilik hakimiyyətinin ali orqanıdır. O, həm də dövlət hakimiyyətinin (dövlətin) ali nümayəndəli orqanı hesab edilir. Parlament dedikdə, ölkə əhalisi tərəfindən seçki yolu ilə yaradılan, qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirən ali nümayəndəli dövlət hakimiyyəti orqanı başa düşülür. Parlament qanunvericilik hakimiyyətinin ali orqanıdır. O, həm də dövlət hakimiyyətinin (dövlətin) ali nümayəndəli orqanı hesab edilir. Parlament ali qanunvericilik hakimiyyətinin daşıyıcısıdır. Hər bir dövlətdə parlamentin öz adı vardır. Belə ki, xarici dövlətlərdə qanunvericilik (nümayəndəli) hakimiyyətini həyata keçirən ali orqanı ifadə etmək üçün müxtəlif adlardan istifadə edilir. Məsələn, ABŞ-da parlamentə Konqress, Misirdə Xalq məclisi, Özbəkistanda Ali Məclis və s. deyilir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında “parlament” adından istifadə olunmur.

Az. Res. dövlət hakimiyyəti hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edilir. Dövlətdə bir-birini tarazlaşdıran üç hakimiyyətdən biri – qanunvericilik hakimiyyətidir.

- 1) Qanunvericilik hakimiyyətini Az. Res. Milli Məclisi həyata keçirir.
- 2) İcra hakimiyyəti Az. Res. Prezidentinə məxsusdur.
- 3) Məhkəmə hakimiyyətini Az. Res. məhkəmələri həyata keçirir.

Az. Res. qanunvericiliyi həyata keçirən Milli Məclis 125 deputatdan ibarətdir. Milli Məclis demokratik yolla formalaşır. Belə ki, dövlət hakimiyyəti orqanı iki yolla – seçkilər və ya təyin olunma yolu ilə yaradılır. Milli Məclisin məhz seçkilər yolu ilə formalaşır. Bu yol isə demokratik yoldur. Milli Məclisə seçkilər majoritar seçki sistemi, ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə keçirilir. Majoritar sistem (çoxluk deməkdir) bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə mərkəzi və yerli nümayəndəli orqanlar, prezident və başqa vəzifəli şəxslər seçildikdə səsvermə nəticələrini müəyyən etmə sistemidir. Majoritar sistemə görə, qanunla müəyyən edilmiş və səs çoxluğunu qazanan namizəd, həmin seçki dairəsindən seçilmiş hesab olunur. Milli Məclisin səlahiyyət müddəti 5 ildir. Milli Məclisin səlahiyyətləri onun ilk iclas günü başlayır və son iclas günü başa çatır. Milli Məclisin deputatlarının səlahiyyətləri yalnız Milli Məclisin səlahiyyəti müddətində qüvvədədir. Milli Məclisin bir çağırışının seçkiləri hər beş ildən bir noyabr ayının birinci bazar günü keçirilir. Konstitusiyaya ilə MM deputatları MM-dəki fəaliyyətinə, səs verməyə və söylədiyi fikrə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilməzlər. Razılıq olmadan onlardan bu hallarla əlaqədar izahat, ifadə tələb edilə bilməz. Bu hal respublikada demokratiya, aşkarlıq və plüralizm üçün şərait yaradır. Deputatlıq fəaliyyətinin təminatlarından danışdıqda birinci növbədə *immunitet* və *indemniteti* qeyd etmək lazımdır. İmmunitet dedikdə, deputatın toxunulmazlığı başa düşülür. Konstitusiyanın 90-cı maddəsinə görə, səlahiyyət müddəti ərzində deputatın şəxsiyyəti toxunulmazdır. Deputat səlahiyyət müddəti ərzində cinayət başında yaxalanma hallarından başqa, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, tutula bilməz, onun barəsində məhkəmə qaydasında inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilməz, axtarışa məruz qala bilməz, şəxsi müayinə edilə bilməz. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı cinayət başında yaxalanarkən tutula bilər. Belə olduqda Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatını tutan orqan bu barədə dərhal Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroruna xəbər verməlidir.

Mövzü – 7. İcra hakimiyyəti və onun orqanları

Plan:

1. *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti dövlətin başçısıdır*
2. *Prezidentin hüquqi statusu*
3. *Yerli icra hakimiyyət orqanları*

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları. A.H.Dəmirov, Bakı–2010*
2. *Azərbaycan Res. Konstitusiyası və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı–2005, 336 s.*

Tarix boyu dövlət başçısı hörmət və nüfuz sahibi olmuşdur. Xalq dövlət başçısına qayğı göstərir, onu sevir, onu sağlam, gümrah, müdrik, ağıllı və bacarıqlı olmasını arzulayır. Dövlət başçısının toxunulmazlığının qanunla qorunmasının kökü məhz bununla izah olunmalıdır. Dövlət başçısının toxunulmazlıq hüququnun qorunması xalqın arzu və istəyindən irəli gəldiyinə görə bu fikir Konstitusiyamızda belə ifadə olunmuşdur. “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti toxunulmazlıq hüququna malikdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin şərəf və ləyaqəti qanunla qorunur” (maddə 106). Konstitusiyada Az. Res. dövlətinin idarə edilməsinin səmərəli təşkili və dövlətçiliyimizi təmkinləşdirmək məqsədilə Az. Res. Prezidentinə təminatlar verilmişdir. Həmin təminatlar onu ailənin bir sıra iqtisadi problemlərindən azad edir. Bu da ona dövlətin idarə edilməsinin və dövlət quruculuğu işinin səmərəli təşkilində zəmin yaradır. Bu məsələ konstitusiyamızın 108–ci maddəsində öz əksini belə tapmışdır: “Az. Res. Prezidenti və onun ailəsi dövlət hesabına təmin edilir. Az. Res. Prezidentinin və onun ailəsinin təhlükəsizliyini xüsusi mühafizə xidmətləri təmin edir”. Konstitusiyamızın 113–cü maddəsində deyilir ki, ölkə prezidenti respublikada ümumi qaydaları fərmanlar verməklə, başqa məsələləri isə sərəncamlar qəbul etməklə həll etmək səlahiyyətinə malikdir. Həmin fərman və sərəncamlarda başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa onlar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

İdarəetmə forması kimi prezidentli respublika ilk dəfə 1787–ci ildə ABŞ–ın Konstitusiyasında təsbit edilmişdir. Lakin dövlətin funksiyalarının hakimiyyət orqanları arasında bölüşdürülməsi bir anlığa baş verməmişdir. ABŞ–da təsis olunmuş prezidentlik institutu özünün nəzəri əsasını hakimiyyətin bölgüsü nəzəriyyəsiindən götürmüşdür. 1991–ci il oktyabrın 18–də qəbul edilmiş «Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya Aktında dövlət hakimiyyətinin hakimiyyətin bölgüsü prinsipinə əsaslanması təsbit edilmişdir. 13–cü maddənin III hissəsində deyilirdi: «Ali icra hakimiyyəti Azərbaycan dövlətinin başçısı olan Azərbaycan Respublikası Prezidentinə məxsusdur». Buradan göründüyü kimi, ali icra hakimiyyətinin dövlət başçısı - prezidentə məxsusluğu artıq hakimiyyət orqanları arasında səlahiyyətlərin dəqiq bölüşdürülməsini zəruri edirdi. Bu da öz növbəsində yeni Konstitusiyanın qəbulu ilə həyata keçirilməli idi. Məlumdur ki, 12 noyabr 1995–ci ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası referendum (ümumxalq səsverməsi) yolu ilə qəbul edildi. Konstitusiyanın 8–ci maddəsi «Azərbaycan dövlətinin başçısı» adı altında verilmişdir. Burada deyilir: «Azərbaycan dövlətinin başçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidentidir». Həmçinin Konstitusiyanın 7–ci maddəsinin 3–cü hissəsində və 99–cu maddəsində qeyd olunur ki, «Azərbaycan Respublikasında icra hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının prezidentinə mənsubdur». Konstitusiyanın bu müddəələrindən göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həm dövlət başçısıdır və həm də icra hakimiyyəti

prezidentə mənsubdur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, respublikamızda prezident institutu dünya dövlətlərinin əldə etdikləri son nailiyyətlərdən və milli ənənələrdən çıxış edərək tətbiq edilir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 8–ci maddəsində göstəriləyi kimi, Azərbaycan dövlətinin başçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidentidir. Prezident ölkənin daxilində və xarici münasibətlərdə dövləti təmsil edir; Azərbaycan xalqının vahidliyini təcəssüm etdirir; Azərbaycan dövlətçiliyinin varisliyini təmin edir. O, dövlət müstəqilliyinin, ərazi bütövlüyünün, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə riayət olunmasının və məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin təminatçısıdır. Konstitusiyanın 7 və 99–cu maddələrinə görə Prezident, həmçinin, icra hakimiyyətini həyata keçirir. Deməli, Azərbaycan Respublikasında Prezident həm dövlət başçısıdır, həm də icra hakimiyyəti ona mənsubdur. Prezidentin hüquqi statusunun əsaslarını ilk növbədə onun səlahiyyətlərinin məcmusu təşkil edir. Prezidentin səlahiyyətlərini şərti olaraq dörd qrupa bölünür:

I. Milli Məclisin fəaliyyəti ilə bağlı səlahiyyətlər.

II. Hökumətin fəaliyyəti ilə əlaqədar olan səlahiyyətlər.

III. Xarici siyasət, milli təhlükəsizlik və müdafiə sahəsində olan səlahiyyətlər

IV. Müvafiq hakimiyyət strukturlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və sair məsələlərlə bağlı səlahiyyətlər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 124–cü maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq yerlərdə icra hakimiyyətini yerli icra hakimiyyətlərinin başçıları həyata keçirirlər. Konstitusiyanın 124–cü maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq icra hakimiyyəti başçılarını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir. Konstitusiyanın 141–ci maddəsinə uyğun olaraq, Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerli icra hakimiyyətlərinin başçılarını Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi sədrinin təqdimatı əsasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təyin edir. İcra hakimiyyəti başçıları öz işlərinə görə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti qarşısında məsuliyyət daşıyırlar. İcra hakimiyyəti rayonlarda və şəhərlərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təşkil edilir. Yerli icra hakimiyyəti başçısının fəaliyyəti aşağıdakı prinsiplərə əsasən həyata keçirilir:

- vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının, qanuni mənafelərinin müdafiəsi;
- müvafiq ərazinin əhalisinin rifahının yaxşılaşdırılması naminə iqtisadiyyatın, sosial və mədəni sahələrin inkişafının təmin edilməsi;
- qanunçuluq;
- dövlət mənafelərinin və yerli mənafelərin uzlaşdırılması;
- aşkarlıq və ictimai rəyin nəzərə alınması.

İcra hakimiyyəti orqanları dedikdə, dövlət idarəetmə orqanları başa düşülür. Bu orqanlar dövlət idarəetməsi sahəsində fəaliyyət göstərir. Dövlət idarəetmə orqanları zahirən icra hakimiyyətini təmsil edir, icra hakimiyyəti məhz bu orqanların vasitə və köməyi ilə həyata keçirilir. Buna görə dövlət idarəetmə orqanlarını həm də icra hakimiyyət orqanları adlandırırlar. Yerli icra hakimiyyəti başçıları dövlət idarəetməsini yerlərdə həyata keçirən əsas orqandır. Yerli icra hakimiyyəti başçılarının səlahiyyətləri prezident tərəfindən müəyyən edilir. Onlar prezidentin qarşısında məsuldurlar. İcra hakimiyyət orqanları dövlət hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olan orqanlardır. Onlar inzibati-siyasi, sosial-mədəni və müəyyən dərəcədə istehsal-əmək fəaliyyətinə rəhbərliyi həyata keçirirlər.

Mövzü – 8. Məhkəmə hakimiyyəti, onun quruluşu və sistemi

Plan:

1. Məhkəmələrin təşkilinin əsas prinsipləri
2. Azərbaycan Respublikası Ali məhkəməsi
3. Hakimlərin hüquqi statusu

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququn əsasları. A.H.Dəmirov, Bakı–2010
2. Azərbaycan Res. Konstitusiyası və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı–2005, 336 s.

Azərbaycanın məhkəmə sisteminin xalqımızın müstəqillik uğrunda mübarizəsini, onun şanlı keçmişini əks etdirən zəngin tarixi vardır. Çoxəsrlik dövlətçilik ənənəsi olan Azərbaycan Respublikasının məhkəmə tarixinin ən şərəfli anları 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaranması ilə eyni gündə may ayının 28-də təsis edilmiş və Xəlil bəy Xasməmmədov ilk ədliyyə naziri təyin olunmuşdur. Dövlət və hüquq tarixi elmindən bizə məlumdur ki, cəmiyyətin ən qədim dövlətində, xüsusilə, şərqdə o dövr üçün mövcud qaydaları pozanları məhkəmə yolu ilə cəzalandırırdılar. Ümumiyyətlə cəmiyyətdə məhkəmələrin yaranması, təşəkkülü və inkişafı təqsirkarların ədalətli mühakiməsi və onların ədalətli cəzalandırılması nəticəsinə gətirib çıxarmışdır. Məhkəmə dövlət orqanıdır. Bu orqan məhkəmə ədalət məhkəməsinə həyata keçirməklə müəyyən edilmiş hüquq qaydasını pozan nöqsanlar barəsində dövlət məcburiyyəti tədbirlərini tətbiq etməklə qanunçuluğu qoruyur. Tarixdə məhkəmə dövlətlə birgə yaranıb, lakin dövlət mexanizminin inkişafı ilə, xüsusi dövlət orqanlarının təşkili ilə müstəqil orqana çevrilir. Az. Res. Kons. görə ədalət məhkəməsinə həyata keçirən məhkəmələrin fəaliyyəti qanunçuluğun və hüquq qaydasının hərtərəfli möhkəmləndirilməsinə, cinayət və hüquq pozmaların qarşısının alınmasına yönəldilir. Məhkəmələr öz fəaliyyətlərini Kons. və digər qanunlarımıza, əmək intizamına əməl etməklə, dövlət və ictimai vəzifəni vicdanla yerinə yetirmək, vətəndaşların hüququna, şərəf və ləyaqətinə, vətənə hörmət ruhunda qururlar. Kons. 125-ci maddəsi məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsinə həsr edilmişdir. Həmin maddədə göstərilir ki, Az. Res. məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər. Az. Res. məhkəmə hakimiyyətini aşağıdakı adları sadalanan məhkəmələr həyata keçirirlər:

1. Az. Res. Konstitusiya məhkəməsi
2. Az. Res. Ali məhkəməsi
3. Az. Res. Appelyasiya məhkəməsi
4. Az. Res. ümumi məhkəmələri
5. İxtisaslaşdırılmış məhkəmələr

Azərbaycanda məhkəmə hakimiyyəti Konstitusiya, mülki və cinayət məhkəmə icraatı vasitəsilə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələrlə həyata keçirilir. Dövlət idarəçiliyi ilə əlaqədar qanunların icrasına Konstitusiya məhkəməsində baxılır. İdarələrin, təşkilatların və müəssisələrin qlobal mübahisəli məsələləri də iqtisad məhkəmələrində həll edilir. Digər məhkəmələr öz vəzifələrini aşağıdakı yolla həyata keçirirlər.

1. Məhkəmə iclasında mülki işlərə baxmaq və həll etməklə;
2. Məhkəmə iclasında cinayət etməkdə təqsirli şəxslər barəsində qanunla müəyyən edilmiş cəza tədbirlərini tətbiq etməklə, yaxud təqsirli olmayanlara bəraət qazandırmaqla

Hakimlər səlahiyyətləri müddətində dəyişilməzdir. Konstitusiyamız hakimlərdən işlərə qərəzsiz ədalətlə tərəflərin hüquq bərabərsizliyinə faktlara əsasən və qanuna müvafiq baxmağı tələb edir. Azərbaycanda ədalət mühakiməsi vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi əsasında həyata keçirilir. Yəni ədalət məhkəməsində heç bir ayrı seçkilik nəzərə alınmır. Günahkarlar ancaq qanunla mühakimə olunurlar. Hakim – Azərbaycan Respublikasında məhkəmə orqanının tərkibinə qanunla müəyyən edilmiş qaydada seçilmiş vəzifəli şəxsdir. Əsas qanunumuzda hakimlərin toxunulmazlığı təsdiq edilmişdir. Bu ona görə edilmişdir ki, qanunların aliliyi, qanunların pozulmazlığı təmin olunur. Hakim cinayət məsuliyyətinə yalnız qanunda nəzərdə tutulan qaydada cəlb oluna bilər. Hakimlərin səlahiyyətlərinə hansı hallarda xitam verilə bilər? Hakimlərin səlahiyyətlərinə yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş əsaslara və qaydalara müvafiq surətdə xitam verilə bilər. Yəni hakimlərin vəzifədən kənarlaşdırılması təşəbbüsünü hakimlər cinayət törətdikdə Az. Res. Prezidenti, Az. Res. Ali məhkəməsinin rəyi əsasında Az. Res. MM qarşısında irəli sürə bilər. Məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar dövlətin adından çıxarılır və onların icrası məcburidir. Konstitusiyamıza görə hakimiyyət bölgüsündə məhkəmə hakimiyyətinin özünə məxsus xüsusi çəkisi var. Yəni qanunla əməl edilməsi, qanunların aliliyinin təmin edilməsi eləcə də cəmiyyətin qanunlarla idarə edilməsi məsələləri məhkəmə hakimiyyətinin üzərinə düşür. Konstitusiyamız məhkəmələrin hüquqlarını, vəzifələrini müəyyən etmişdir. Bu baxımdan Az. Res. Kons. 31-ci maddəsində göstərilir ki, Az. Res. Ali məhkəməsi ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmənin icrasına aid edilən mülki cinayət və digər işlər üzrə ali məhkəmə orqanıdır.

1. Kassasiya qaydasında ədalət mühakiməsini həyata keçirir
2. Məhkəmələrin praktikasına aid məsələlər üzrə izahlar verir

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ötən dövr ərzində ölkənin məhkəmə sistemində əsaslı islahatlar aparılmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan ardıcıl məhkəmə hüquq islahatı nəticəsində ölkənin bütün hüquq sistemində köklü dəyişikliklər həyata keçirilmiş, qısa müddət ərzində yeni mütərəqqi qanunlar qəbul edilmiş, 3 pilləli yeni məhkəmə sistemi yaradılmışdır. Yeni məhkəmə sisteminin fəaliyyətə başlaması üçün hakimlərin şəffaf prosedur əsasında, beynəlxalq tələblərə uyğun test üsulu ilə imtahan və müsahibə ilə seçilməsi qərara alınmış, ölkə Prezidentinin yanında Məhkəmə-Hüquq Şurası yaradılmışdır. Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən hakimlərin göstərilən tələblər səviyyəsində seçilməsi təmin edilmişdir. Seçilmiş şəxslərin sırasından müxtəlif təbəqələrin nümayəndələri geniş təmsil olunmuş, nəticə etibarilə ölkədə müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin yaradılması istiqamətində mühüm addım atılmışdır. *“Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 131-ci maddəsinə uyğun olaraq Ali Məhkəmə ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrin icraatına aid olan mülki (o cümlədən inzibati və iqtisadi mübahisələrə dair), cinayət işləri və digər işlər üzrə ali məhkəmə orqanıdır. Ali Məhkəmə kassasiya instansiyası məhkəməsi kimi qanunla müəyyən edilmiş prosessual qaydada ədalət mühakiməsini həyata keçirir. Ali Məhkəmə Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində təşkil edilir, onun yurisdiksiyası Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisinə şamil edilir”*.

"Məhkəmələr və hakimlər haqqında"
Azərbaycan Respublikasının Qanunu
maddə 77.

Mövzü – 9. Əmək hüququnun əsasları

Plan:

1. Əmək hüququ anlayışı
2. Əmək müqaviləsinin bağlanması və kollektiv saziş
3. Əmək və icra intizamı
4. İş və istirahət vaxtı

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı, 2005, 336 səh.*

Az. Res. hüquq sistemində daxil olan müstəqil hüquq sahələrindən biri əmək hüququ adlanır. Əmək hüququ Az. Res. hüququnun əsas sahələrindən biridir. Bu hüquq sahəsi işəgötürən və işçilər arasında yaranan əmək münasibətlərinin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Əmək hüququ Az. Res. hüquq sistemində xüsusi yer tutur. İşçilərin işə girmə, başqa işə keçmə və işdən azad olunma qaydaları məhz əmək hüququ ilə müəyyən edilir. Bundan əlavə, əmək hüququ əmək haqqı, iş vaxtı, istirahət vaxtı, əmək intizamı, həvəsləndirmə tədbirləri, intizam məsuliyyəti, əmək mübahisələri və onların həlli qaydası kimi vacib və zəruri məsələləri nizamlayır. Qeyd etmək lazımdır ki, işçilər işə daxil olduqda iş prosesində onunla işəgötürən arasında əmək münasibətləri yaranır. Əmək münasibətləri ilə sıx surətdə bağlı olan digər münasibətlər də əmələ gəlir. Bu cür münasibətlərə əmək münasibətləri ilə sıx surətdə bağlı olan digər münasibətlər deyilir. Həm əmək münasibətləri, həm də əmək münasibətləri ilə bağlı olan digər münasibətlər hüquq normaları ilə nizama salınır. Bu normaların məcmusu əmək hüququ adlanır. Əmək hüququ dedikdə, hüququn elə bir müstəqil sahəsi başa düşülür ki, bu sahə özündə iş prosesində işçi ilə işəgötürən arasında yaranan əmək münasibətlərini, eləcə də bu münasibətlərlə sıx surətdə bağlı olan digər ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarını bitləşdirir.

Əmək qanunvericiliyi əmək müqaviləsinin bağlanması üçün müvafiq qayda müəyyən edir. Əmək müqaviləsi fərdi qaydada bağlanılır. Bəzi işlər üzrə əmək müqaviləsi kollektiv qaydada da bağlana bilər. 15 yaşından 18 yaşınadək olan şəxslərə əmək müqaviləsi bağlanan zaman onların valideynlərindən birinin hökmən razılıq verməsi tələb olunur. Razılıq yazılı formada olmalıdır. Əmək müqaviləsi bağlanarkən işçi müvafiq sənədləri işəgötürənə təqdim edir. Əmək kitabçası işçinin əmək fəaliyyəti barədə məlumat verən əsas sənəddir. Bunsuz işçini işə qəbul etmək olmaz. Əgər fiziki şəxs ilk dəfə əmək fəaliyyətinə başlayarsa və işə daxil olarsa, onda həmin şəxs üçün beş gündən gec olmayaraq əmək kitabçası açılır. Bunun üçün o, özünün son məşğuliyyəti haqqında mənzil-istismar sahəsindən və ya icra hakimiyyətinin yerli nümayəndələrindən arayış, ordu sıralarından təxris olunduğu hallarda isə hərbi bilet təqdim etməlidirlər. Əmək müqaviləsi sərbəst bağlanılır. Əmək müqaviləsi tərəflər imzaladıqları gündən qüvvəyə minir. Müddət kimi əlamətə görə əmək müqaviləsinin iki növü fərqləndirilir: 1) Müddətli əmək müqavilələri – odur ki, onlar bir qayda olaraq, müəyyən müddətə bağlanılır; 2) Müddətsiz əmək müqavilələri – onlar qabaqcadan müddəti müəyyən edilmədən (müddətsiz) bağlanılır. Əgər əmək müqaviləsində onun hansı müddətə bağlanması göstərilməyibsə, deməli o, müddətsiz müqavilə hesab edilir. Əmək müqaviləsinin şərtləri imkan verdiyi hallarda işçinin əsas iş yeri üzrə müəyyən olunmuş iş vaxtından əlavə boş vaxtda müntəzəm surətdə, haqqı ödənilməklə işləməsinə, əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmasına əvəzçilik deyilir. Bu zaman işçinin

1-ci əmək müqaviləsi bağladığı yer əsas iş yeri, əvəzçilik üzrə əmək müqaviləsi bağladığı 2-ci iş yeri isə onun əlavə iş yeri hesab edilir.

Əmək və icra intizamı əmək hüququnun əsas anlayışları sırasına daxildir. İntizam əmək münasibətlərinin başlıca elementidir. O, insanlar arasında birgə kollektiv əmək prosesində yaranır. Birgə kollektiv əmək prosesində öhdəliklərin yerinə yetirilmə dərəcəsi və səviyyəsi məhz intizam məsələsindən çox asılıdır. Əmək və icra intizamı dedikdə, birgə kollektiv əmək prosesi iştirakçılarının onların üstünə düşən əmək vəzifələrini yerinə yetirmə dərəcəsi başa düşülür. İştirakçıların davranışının müəyyən olunmuş zəruri qaydası əmək və icra intizamının mahiyyətini təşkil edir. Əmək və icra intizamı ilə bağlı əmək münasibəti iştirakçıları arasında müəyyən əlaqələr yaranır. Həmin əlaqələrə intizam münasibətləri deyilir. İntizam münasibətləri əsasən işəgötürənlə işçi, habelə əmək kollektivi ilə işçi arasında əmələ gəlir. Bu münasibətlər həm də əmək münasibətlərinin digər iştirakçıları arasında yarana bilər. Əmək və icra intizamını təmin etmək üçün hər bir müəssisə müəssisədaxili intizam qaydaları qəbul edə bilər. Bu qaydaların tərəflərin öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi və əmək qanunvericiliyinin tələblərinin gözlənilməsi üçün vacib əhəmiyyəti vardır. Əsas və başlıca məsələ intizam münasibətlərini təşkil etməkdən ibarətdir. İntizam münasibətləri isə işəgötürən, işçilər və digər iştirakçılar üçün müvafiq vəzifə və hüquqlar müəyyən etmək yolu ilə təşkil olunur. Bundan əlavə, intizam münasibətləri idarəetmə metodları müəyyənləşdirməklə də təşkil edilir. Bu metodlar əmək və icra intizamını təmin edir. Əmək hüququnda üç əsas metod fərqləndirilir: 1) İnandırma metodu; 2) Həvəsləndirmə metodu; 3) Məcburiyyət metodu

İşçilərin əmək fəaliyyəti vaxt anlayışı ilə sıx surətdə bağlıdır. Belə ki, işçi ona tapşırılan işi və digər əmək vəzifələrini müəyyən vaxtda yerinə yetirir. Həmin vaxt əmək hüquq elmində, əmək qanunvericiliyində iş vaxtı adlanır. İş vaxtı əmək hüququnun əsas anlayışlarından biridir. İş vaxtı əmək prosesində işçinin işəgötürənin sərəncamlarının və öz əmək vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə sərf etdiyi vaxtdır. İş vaxtı bir qayda olaraq, qanunla müəyyən edilir. Bununla belə, iş vaxtının qanun əsasında da müəyyənləşdirilməsi mümkündür. İş vaxtı dedikdə, qanunla və ya qanun əsasında müəyyən edilən bir zaman kəsiyi başa düşülür ki, bu zaman kəsiyi ərzində işçi əmək müqaviləsinə və daxili əmək nizam qaydalarına uyğun olaraq işəgötürənin sərəncamında olmağa və öz əmək vəzifələrini yerinə yetirməyə borclu olur. Qüvvədə olan əmək qanunvericiliyi iş vaxtının üç növünü müəyyən edir: 1) Tam iş vaxtı (ƏM-nin 89-cu maddəsi); 2) Qısaltdılmış iş vaxtı (ƏM-nin 91-ci maddəsi); 3) Natamam iş vaxtı (ƏM-nin 94-cü maddəsi)

İşçi iş vaxtı ərzində öz əmək vəzifələrini yerinə yetirdikdən sonra müəyyən vaxt boş, asudə qalır. Boş və asudə qaldığı həmin vaxt ərzində o, öz əmək vəzifələrini yerinə yetirməkdən azad olur. İşçi boş və asudə qaldığı vaxtdan öz istəyinə və mülahizəsinə görə istifadə edir. Bunun işçinin əmək qabiliyyətinin və sərf etdiyi qüvvə və enerjinin bərpa edilməsi üçün, öz mənafeyinin təmin olunması üçün, bir sözlə, onun istirahət etməsi üçün vacib əhəmiyyəti vardır. Bu vaxta əmək hüquq elmində və əmək qanunvericiliyində istirahət vaxtı deyilir. İstirahət vaxtı əmək hüququnun əsas anlayışlarından biridir. İstirahət vaxtı odur ki, həmin vaxt ərzində işçi öz əmək vəzifələrini yerinə yetirməkdən azad olur və ondan öz istəyinə görə istifadə edir. İstirahət vaxtı şəxsin istirahət hüququ ilə bağlıdır (Kons. 37-ci maddəsi). Qüvvədə olan əmək qanunvericiliyi, o cümlədən əmək hüquq elmi istirahət vaxtının əsasən 4 növünü fərqləndirir: 1) Fasilə; 2) İstirahət günləri; 3) Bayram günləri; 4) Məzuniyyət. Qanunvericiliyə görə məzuniyyətin 4 növü vardır: 1) Əmək məzuniyyəti; 2) Sosial məzuniyyət; 3) Təhsil və yaradıcılıq məzuniyyəti; 4) Ödənişsiz məzuniyyət.

Mövzü – 10. Mülki hüququnun əsasları

Plan:

1. Mülki hüquq anlayışı
2. Mülki hüququn predmeti
3. Mülki hüququn sistemi
4. Fiziki və hüquqi şəxslər

Ədəbiyyat:

2. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və hüququnun əsasları*, S.Allahverdiyev, Bakı, 2005, 336 səh.

Hüquq sisteminin 4 əsas bazis və fundamental sahəsi vardır. Bu sahələrdən biri mülki hüquq hesab edilir (digər sahələr isə konstitusiyaya hüququndan, inzibati hüquqdan və cinayət hüququndan ibarətdir). Yaşadığımız cəmiyyətin gündəlik həyatında mülki hüququn rolu böyükdür. Hər bir vətəndaş yaşamaq, həyat, sağlamlıq, toxunulmazlıq, şərəf və ləyaqət və s. kimi şəxsi, lakin maddi (əmlak) məzmunu olmayan nemətlərə malikdir. Vətəndaşla digər vətəndaşlar (“hamı və hər kəs”) arasında bu nemətlər barəsində müəyyən növ ictimai münasibətlər əmələ gəlir. Bu növ münasibətlər də şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri adlanır. Lakin bu münasibətlər əmlak münasibətləri ilə bağlı deyildir. Ona görə də onlara mülki hüquq dili ilə desək, əmlak münasibətləri ilə bağlı olmayan şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri deyilir. Bu münasibətlərdə hüquq normaları ilə tənzimlənir. Sadaladığımız üç növ ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normaları sistem və məcmu halda birləşir. Bu birləşmə mülki hüquq adlanır. Mülki hüquq dedikdə, əmlak münasibətlərini, əmlak münasibətləri ilə bağlı olan şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini, habelə əmlak münasibətləri ilə bağlı olmayan şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının sistemi və məcmusu başa düşülür.

Mülki hüququn predmetini 3 növ (qrup) ictimai münasibət təşkil edir. Həmin münasibətlərə aiddir: 1) Əmlak münasibətləri; 2) Əmlak münasibətləri ilə bağlı olan şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri; 3) Əmlak münasibətləri ilə bağlı olmayan şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri.

Əmlak münasibətləri odur ki, həmin münasibətlərin obyektini əmlakdan (əşyadan, görülən işdən, göstərilən xidmətdən və s.) ibarətdir. Məsələn: mülkiyyət münasibətlərinin obyektini əşya, podrat münasibətlərinin (məsələn: tikinti və ya təmir münasibətlərinin və s.) obyektini görülən iş, daşıma münasibətlərinin obyektini daşıyıcının sərnişinə göstərdiyi xidmət (daşıma xidməti) və s. təşkil edir.

Mülki hüquq öz sisteminə daxili quruluşuna görə 2 hissəyə bölünür. Ümumi və xüsusi hissəyə. Ümumi hissəyə elə hüquq normaları daxildir ki, bu normalar mülki hüquqla tənzimlənən bütün ictimai münasibətlərin hamısına, onların çox hissəsinə tətbiq edilir. Həmin normalar mülki hüquq subyektlərinə (fiziki şəxslərə, hüquqi şəxslərə və s.), mülki hüquq münasibətlərinə, əqdlərə, mülki hüquqların müdafiə üsullarına və formalarına, nümayəndəliyə, mülki-hüquqi müddətlərə və digər məsələlərə aiddir. Xüsusi hissə normaları yalnız xüsusi xarakterli münasibətləri tənzimləyir. Mülki hüquq elmində mülki hüququn xüsusi hissəsi əvəzinə mülki hüququn yarım sahələri anlayışı işlədilir. Altı yarım sahə fərqləndirilir: 1) Əşya hüququ; 2) Öhdəlik hüququ; 3) Şəxsi qeyri-əmlak hüququ; 4) Əqli mülkiyyət hüququ; 5) Ailə hüququ; 6) Vərəsəlik hüququ.

Mülki hüquq münasibətlərində subyekt qismində ilk növbədə fiziki şəxslər çıxış edirlər. Fiziki şəxslər mülki hüququn insan cinsindən kateqoriyasından olan subyektlərini ifadə və əhat etmək üçün işlədilən termdir. Onlar mülkiyyət, borc, daşıma, podrat, kredit, sığorta, bank əmanəti, alqı-satqı, saxlama və digər hüquq münasibətlərində subyekt qismində çıxış edə bilirlər. Fiziki şəxs dedikdə, hüquq münasibətlərində öz adından iştirak edən insan fərdi başa düşülür. Fiziki şəxslər geniş anlayış olub, özündə birləşdirir: 1) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarını; 2) Xarici ölkə vətəndaşlarını (əcnəbiləri); 3) Vətəndaşlığı olmayan şəxsləri

Mülki hüquq münasibətlərində subyekt rolunda çıxış etməsi, daha doğrusu, mülki hüququn subyektli olması üçün fiziki şəxsin ilk növbədə mülki hüquq qabiliyyətinə malik olması tələb edilir. Əgər fiziki şəxs mülki hüquq qabiliyyətinə malik olmazsa, o, mülki hüququn subyektli ola bilməz. Bəs, fiziki şəxsin mülki hüquq qabiliyyəti dedikdə, biz nə başa düşürük? Mülki hüquq qabiliyyəti fiziki şəxslərə verilən hüquqi imkandır. Bu imkandan istifadə etməklə o, konkret hüquqlar (məsələn, əmlaka mülkiyyət hüququ, müəlliflik hüququ və s.) əldə edə bilər. Deməli, mülki hüquq qabiliyyəti hələ konkret mülki hüquqların özünün əldə edilməsi demək deyildir. Mülki hüquq qabiliyyəti konkret hüquqların əsasıdır. Mülki hüquq qabiliyyəti onu ifadə edir ki, fiziki şəxs hansı mülki hüquqlara malik ola bilər, hansı vəzifələr daşıya bilər. Mülki hüquq qabiliyyəti dedikdə, fiziki şəxsin mülki hüquqlara malik olmaq və mülki-hüquqi vəzifələr daşımaq qabiliyyəti (imkanı) başa düşülür.

Mülki hüququn subyektlərindən biri hüquqi şəxslər adlanır. Hüquqi şəxslər mülki hüquq münasibətlərinin əsas iştirakçılarından biridir. Hüquqi şəxslər fiziki şəxslərin yaratdıqları kollektiv qurumlardır. Lakin hüquqi şəxs kimi tanınması üçün qurum dörd əlamətə uyğun gəlməlidir. Onlara hüquqi şəxsin əlamətləri deyilir. Həmin əlamətlər bunlardan ibarətdir: 1) Təşkilati vahidlik əlaməti; 2) Ayrıca əmlaka malik olmaq; 3) Mülki dövriyyədə öz adından müstəqil surətdə çıxış etmək; 4) Məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh olmaq.

Göstərilən 4 əlamətə uyğun olduqda qurum hüquqi şəxs olur və mülki hüququn subyektli kimi tanınır. Təşkilati struktura və mülkiyyətində ayrıca əmlaka malik olub, mülki dövriyyədə öz adından çıxış edən, habelə məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh olan quruma hüquqi şəxs deyilir. Hüquqi şəxsin mülki hüquq qabiliyyəti onun mülki hüquqlara malik olmaq və mülki vəzifələr daşımaq imkanı deməkdir. Fiziki şəxslər kimi hüquqi şəxslər də mülki hüquq qabiliyyətinə malikdir. Lakin fiziki şəxslərin mülki hüquq qabiliyyətindən fərqli olaraq hüquqi şəxslər universal (ümumi) yox, məqsədli (xüsusi, məhdud) hüquq qabiliyyətidir. Belə ki, hüquqi şəxslər öz nizamnamələrində göstərilmiş fəaliyyət məqsədlərinə uyğun gələn mülki hüquqlara malik ola, vəzifələr daşıya bilər. Hüquqi şəxs məhdud dairəli mülki hüquq münasibətlərində iştirak etmək imkanına malikdir. Fiziki şəxslərdən fərqli olaraq hüquqi şəxslərin hamısının mülki hüquq qabiliyyəti eyni və bərabər deyildir. Belə ki, hüquqi şəxslərin kommersiya təşkilatları adlı növü universal (ümumi) mülki hüquq qabiliyyətinə malikdir. Onlar qanunla yol verilən istənilən mülki hüquqa malik ola bilər.

Mövzü – 11. Ailə hüququnun əsasları

Plan:

1. *Ailə hüququ anlayışı və predmeti*
2. *Qəyyumluq və himayəçilik*
3. *Valideyn və övlad münasibətləri*

Ədəbiyyat:

1. *Ailə məəcəsi, E.Əfəndiyev, Bakı, “Hüquq”, 2009, 142 səh.*

Bu məcəllə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında nəzərdə tutulan əsas insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına uyğun olaraq ailə münasibətlərinin yaranmasının və möhkəmlənməsinin, onlara xitam verilməsinin prinsiplərini, ailə münasibətlərinin iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini, dövlət orqanlarının bu sahədə vəzifələrini, habelə vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması qaydalarını tənzimləyən normaları müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasında ailə qanunvericiliyi Az. Res. Kons., bu məcəllədən, bu məcəlləyə uyğun olaraq qəbul edilmiş digər müvafiq qanunvericilik aktlarından və Az. Res. tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir. Az. Res. ailə dövlətin himayəsindədir. Analıq, atalıq, uşaqılıq qanunla mühafizə edilir. Ailə qanunvericiliyi ailənin möhkəmləndirilməsi zəruriyyətindən, ailə münasibətlərinin qarşılıqlı məhəbbət və hörmət hissləri əsasında qurulmasından, ailənin işinə hər kəsin qarışmasının yolverilməzliyindən, ailə üzvlərinin ailə qarşısında qarşılıqlı yardım və məsuliyyətindən, onların hüquqlarının maneəsiz həyata keçirilməsinin təmin olunmasından və bu hüquqların məhkəmədə müdafiəsi imkanlarından irəli gəlir. Uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında ailənin rolu əvəzəilməzdir. Gənc nəslin tərbiyəsi ailənin başlıca funksiyalarından biridir, valideynlərin isə ən mühüm vəzifələrindəndir. Lakin ailədə valideynlərin xeyirxah arzularından asılı olmayaraq, həm yaxşı, həm də pis uşaq böyüyə bilər. Şəxsiyyətin formalaşması ictimai münasibətlər sistemi ilə bilavasitə bağlıdır. Tərbiyədən geniş mənada danışanda məhz bu cəhəti – ictimai münasibətlər, o cümlədən, ailə münasibətləri sisteminin uşaq şəxsiyyətinə təsiri nəzərdə tutulur. Ailədə uşaqların sosial inkişaf şəraiti müxtəlif amillərlə şərtlənir, onlardan ikisini ayrıca qeyd etmək gərəkdir. Birinci tip amillərə ailə münasibətləri – ata ilə ana, valideynlərlə uşaqlar, bacı ilə qardaş, və s. arasındakı münasibətlər daxildir. Ailənin maddi vəziyyəti, mənzil şəraiti, quruluşu ikinci tip amillər sırasına daxil edilir. Ailədə asudə vaxtın planlaşdırılması gün rejiminin düzgün təşkilindən çox asılıdır. Bu bəzi hallarda valideynin iradəsindən də asılı olmur. Həmin işdə məktəb, ictimai təşkilatlar ailəyə kömək etməyə borcludurlar. Müşahidələr göstərir ki, uşaqlar daha çox sərbəst olduqları-məktəbdən və ailədən kənar gəzib dolandıqları vaxt pozulurlar. Yaşadığı məhəllənin, küçənin, yerləşdiyi ərazinin yaxınlığı, dostluq, yoldaşlıq etdiyi uşaqların əxlaqı həddi-buluğa çatmamışlara güclü təsir edir. Məhəllə uşaqları arasında nüfuzları daha yüksək olur. Digər uşaqlar onun ətrafında toplaşır, onlarla məsləhətləşirlər. Həmin yeniyetmənin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək, sonra əməli tədbir görmək valideyn üçün zəruridir. Ailədə yeniyetmələrin hədsiz dərəcədə əzizlənməsi, onların hər cür tələblərinə güzəştə gedilməsi, bəzi hərəkət və davranışlarında onlara sərbəstlik verilməsi çox vaxt pis nəticələrdir. Belə ki, yeniyetmə məktəbdən yayınır, siqarət çəkməyə, içki içməyə, yaşlılara məxsus oyunlara oynamağa, evə gec gəlməyə başlayır. Ailə tərbiyəsinin çox mühüm bir xüsusiyyəti vardır:

valideynlərlə uşaqlar arasında münasibətlər şəxsi–emosional xarakter daşıyır. Ana uşaqla "şirin" dillə ilə danışır. Ata məhəbbəti də şirindir, övladların qəlbini rıqqətə gətirir. Ailə tərbiyəsinin üstünlüyü və zərifliyi də məhz bundadır. Qəyyumluq və himayə valideynlərini itirmiş uşaqlara onların saxlanması, tərbiyə olunması, təhsil alması, habelə onların hüquq və vəzifələrinin qorunması məqsədilə müəyyən olunur. Qəyyumluq 14 yaşınadək, himayəçilik 14 yaşından 18 yaşınadək olan uşaqlar üzərində təyin edilir. Uşaqlara qəyyumluq və himayə təyin edilməsi və bunun xitamı Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir. Yalnız yetkinlik yaşına çatmış və tam fəaliyyət qabiliyyəti olan şəxslər qəyyum (himayəçi) təyin edilirlər. Uşaqlara qəyyum (himayəçi) təyin edilərkən qəyyumun (himayəçinin) əxlaqı və başqa cəhətləri, onun qəyyumluq (himayə) vəzifəsini yerinə yetirə bilməsi, onun və ailəsinin uşaqla ünsiyyəti və münasibəti, habelə mümkünsə, uşağın öz arzusu nəzərə alınmalıdır. Himayədar ailə uşağı tərbiyə olunmaq üçün vermə müqaviləsi əsasında yaranır. Bu müqavilə qəyyumluq üçün vermə müqaviləsi əsasında yaranır. Bu müqavilə qəyyumluq və himayə orqanı ilə himayədar valideynlər (uşağı tərbiyə olunmaq üçün ailəyə götürmək arzusunda olan ər-arvad və ya ayrı-ayrı vətəndaşlar) arasında bağlanır. Himayədar ailəyə tərbiyə üçün yalnız yetkinlik yaşına çatmamış uşaq və yalnız müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş müddətə verilə bilər. Tam dövlət himayəsində olmaqla tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində yerləşən uşaqlara qəyyum (himayəçi) təyin olunmur. Bu vəzifə həmin müəssisələrin rəhbərliyinə həvalə edilir. Uşaqların müvəqqəti olaraq belə müəssisələrə yerləşdirilməsi qəyyumların (himayəçilərin) hüquq və vəzifələrini məhdudlaşdırmır. Qəyyumluq və himayə orqanları bu məcəllənin 138.1-ci maddəsində göstərilən müəssisələrdə saxlanmasına, tərbiyə və təhsilinə daimi nəzarət edir. Bu məcəllənin 138.1-ci maddəsində göstərilən müəssisələrin məzunlarının hüquqlarının qorunması qəyyumluq və himayə orqanına həvalə edilir. 18 yaşına çatmayan və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyən şəxslər uşaq hesab olunurlar. Hər bir uşaq valideynləri tərəfindən yaşamaq və tərbiyə almaq, öz valideynlərini tanımaq və onların qayğısından istifadə etmək, uşağın maraqlarına zidd olan hallar istisna olmaqla, onlarla birgə yaşamaq hüququna malikdir. Uşaq öz valideynləri tərəfindən tərbiyə olunmaq, öz maraqlarının təmin olunması, hərtərəfli inkişafı, onun ləyaqətinə hörmət olunması hüququna malikdir. Uşaq valideynləri, babaları, nənələri, qardaşları, bacıları və başqa qohumları ilə ünsiyyətdə olmaq hüququna malikdir. Valideynlər uşaqlarını tərbiyə etmək hüququna malikdirlər və uşaqlarını tərbiyə etməyə borcludurlar. Valideynlər uşaqlarının tərbiyəsinə, sağlamlığına və onların psixi, fiziki, mənəvi inkişafına görə məsuliyyət daşıyırlar. Valideynlər digər şəxslərlə müqayisədə öz uşaqlarının tərbiyəsində üstün hüquqlara malikdirlər. Valideynlər uşaqların əsas ümumi təhsil almasını təmin etməyə borcludurlar. Valideynlər uşaqların əsas ümumi təhsil almasını təmin etməyə borcludurlar. Valideynlər uşaqların ümumi orta təhsil almasına qədər onların maraqlarını nəzərə almaqla təhsil müəssisəsini və təhsil formasını seçmək hüququna malikdirlər. Dövlət valideynlərin bu hüquq və vəzifələrinə qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada yalnız uşağın mənafeyi tələb etdiyi hallarda müdaxilə edə bilər. Valideynlik hüquqları uşaqların mənafeyinə zidd həyata keçirilə bilməz. Valideynlik hüquqlarını həyata keçirərkən valideynlər uşaqların mənəvi inkişafına, fiziki və psixi sağlamlığına xələl yetirməməlidirlər. Valideynlik hüquqlarını həyata keçirərkən uşaqların hüquq və mənafeələrinə ziyan vuran valideynlər qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar. Uşaqların tərbiyə və təhsilinə aid olan bütün məsələlər uşaqların hüquq və mənafeələri, onların rəyi nəzərə alınmaqla, valideynlərin qarşılıqlı razılığı əsasında həll olunur.

Mövzü – 12. Nikahın anlayışı, şərtləri və bağlanması qaydası

Plan:

1. *Nikah anlayışı*
2. *Nikahın bağlanması*
3. *Nikahın xitam edilməsi*
4. *Himayədar ailənin yaranması*

Ədəbiyyat:

1. *Ailə məcəlləsi, E.Əfəndiyev, Bakı, “Hüquq”, 2009, 142 səh.*
2. *Ailə qanunvericiliyi və onun tətbiqi. E.Orucov, Bakı, 220 səh.*

Ailə təkcə hər bir insanın deyil, eləcə də cəmiyyətin inkişafına, onun əxlaqi sağlamlığına təsir göstərir və insanların sosial aktivliyini artıran faktorlardan biridir. Ona görə də cəmiyyətimiz möhkəm və sağlam ailənin yaranmasında maraqlıdır. Möhkəm ailə – möhkəm cəmiyyət deməkdir. İnsan xarakterinin əsası, onun əməyə, mənəvi və mədəni irsə münasibəti ilk növbədə ailədə yaranır. Az. Res. Kons. 34–cü maddəsinə əsasən ailə və nikah dövlətin himayəsindədir. Analıq, atalıq, uşaqlıq qanunla mühafizə edilir. Dövlət çoxuşaqlı ailələrə yardım göstərir. Ailə Məcəlləsinin 11–ci maddəsinə əsasən nikahın bağlanması üçün nikaha daxil olan şəxslərin yazılı razılığı və onların nikah yaşına çatmaları zəruridir. Bu şərtlər “Nikah və Ailə, uşaqlar və gənclər” haqqında beynəlxalq konvensiyada da nəzərdə tutulmuşdur. Konvensiyanın 1–ci maddəsində göstərilir ki, nikahın, nikahı rəsmiləşdirmək hüququ olan hakimiyyət orqanı nümayəndəsinin yanında və şahidlərin iştirakı ilə şəxsən bildirməli olduqları tam və azad razılığı olmadan bağlanmasına yol verilmir. Nikaha daxil olan şəxslərin razılığı kişi və qadının könüllü və azad ittifaqı hesab olunan nikahın məzmunundan irəli gəlir. Yalnız qadın və kişinin həqiqi məhəbbətinə əsaslanan nikah əsl ailə xoşbəxtliyini təmin etməyə qadirdir. Nikah müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən nikaha daxil olmaq istəyən şəxslərin bu barədə ərizə verdikləri gündən 1 ay sonra onların iştirakı ilə bağlanır. Üzürlü səbəblər olduqda nikahın bağlanma müddəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən azaldıla və ya 1 aydan çox olmayan müddətə uzadıla bilər. Xüsusi hallarda nikah ərizə verilən gün bağlana bilər. Az. Res. Nikah yaşı kişilər və qadınlar üçün 18 müəyyən müəyyən olunur. Üzürlü səbəblər olduqda, nikaha daxil olmaq istəyən və nikah yaşına çatmamış şəxslərin yaşadıkları ərazinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanı onların xahişi ilə nikah yaşının 1 ildən çox olmayaraq azaldılmasına icazə verə bilər. Nikahın bağlanması üçün nikaha daxil olan şəxslərin yazılı razılığı və onların nikah yaşına çatmaları zəruridir. Nikaha daxil olmağı arzu edənlər nikaha daxil olanlardan və ya onların valideynlərindən birinin seçdiyi hər hansı bir müvafiq icra hakimiyyəti orqanına bu barədə şəxsən yazılı ərizə verirlər. Ərizədə nikaha daxil olmaq üçün bu məcəllənin 12–ci maddəsində nəzərdə tutulmuş maneələrin olmadığı təsdiq edilməli, habelə hərənin neçənci nikaha daxil olduğu və neçə uşağı olduğu göstərməlidir. Nikahın bağlanması haqqında qeyd aparıldıqda nikah haqqında şəhadətnamə verilir. Ərizə əsasında nikahın pozulmasını ər–arvaddan və ya onlardan birinin yaşadığı və ya nikahın qeydiyyata alındığı yer üzrə, məhkəmə qətnaməsi əsasında nikahın pozulmasını isə bu barədə qətnamənin çıxarıldığı yer üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı qeydə alır. Məhkəmənin qətnaməsi əsasında nikahın pozulmasını həm ər ilə arvadın hər ikisinin, həm də onlardan birinin ərizəsi üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı qeydə alır. Ər–arvaddan yalnız birinin ərizəsi əsasında nikahın pozulması qeydə alındıqda nikah xətm olunmuş hesab edilir və nikahın pozulması haqqında şəhadətnamə almış şəxs yeni nikah bağlaya bilər. Ər (arvad)

ona nikahdan əvvəlki soyadının verilməsini arzu edirsə, nikahın pozulmasının qeydə alınması zamanı bunu müvafiq icra hakimiyyəti orqanına bildirməlidir. Ərə (arvada) nikahdan əvvəlki soyadının verilməsi barədə həmin orqan müvafiq qeyd aparır. Nikahın pozulması haqqında qeyd aparıldıqda nikahın pozulması haqqında şəhadətnamələr verilir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ərin (arvadın) yaşayış yeri məlum olduqda ona, habelə nikahın qeydə alındığı yerdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına nikahın pozulmasının qeydə alınması haqqında məlumat verməyə borcludur. Qəyyuma və ya himayəçi ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin müvəqqəti yerləşdirilməsi qəyyumçuluq və himayəçilik orqanlarının vəzifəsidir. Bütün idarə, müəssisə və təşkilatlar, eləcə də vətəndaşların himayəsiz qalmış yetkinlik yaşına çatmamış uşaqlar barədə məlumatları olarsa, onda onlar təcili surətdə qəyyumluq və himayə orqanına xəbər verməyə borcludurlar. Qəyyumluq və himayə orqanı belə məlumat aldıqda, öz növbəsində təcili müayinə aparır, qəyyumluq və himayə məsələsi həll olunanaqəd uşağı müvəqqəti olaraq tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinin birində yerləşdirir. Qəyyumluq və himayə orqanı belə müayinəni öz şəxsi təşəbbüsü ilə də keçirə bilər. Himayəsiz qalmış uşaqların yerləşdirilməsi qəyyumluq və himayə orqanları, yəni rayon təhsil, səhiyyə və sosial-təminat şöbələri tərəfindən keçirilir. Bütün bu orqanlar uşaqların qorunması məsələlərinin həll olunmasında yaxından iştirak edirlər. Bu orqanların vəzifə dairəsinə ilk növbədə himayəsiz qalmış uşaqların yerləşdirilməsi daxildir. Rayon təhsil şöbələrində uşaqların qorunması ilə bağlı olan işləri uşaqların qorunması üzrə inspektorlar həyata keçirirlər. Himayəsiz qalmış bütün uşaqlar çox qısa bir müddətdə yerləşdirilməlidir. Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqların düşən pensiya, müavinət, aliment və s. sosial ödənişləri almaq hüquqları vardır. Valideynlik himayəsindən məhrum olmuş uşağın saxlanması üçün onun valideynlərindən aliment tutulur. Bu aliment Ailə məəcəlləsinin 76-78-ci maddələrində göstərilən qaydalar əsasında tutularaq uşağın qəyyumuna (himayəçisinə) ödənilir. Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar onlara düşən pensiyayı “Vətəndaşların pensiya təminatı” haqqında qanunun 42-ci maddəsinə əsasən alırlar. Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar qəyyumluğa (himayəyə) verilməmişdən əvvəl yaşadıkları ev (mənzil) üzərində mülkiyyət hüququnun və ya ondan istifadə hüququnu saxlayırlar. Himayəsiz qalmış uşaqlar uşaq evlərinə, təhsil müəssisələrinə, internatlara, eləcə də himayədar evlərə verilə bilərlər. Qeyd etmək lazımdır ki, uşaqlar uşaq evlərinə, təhsil müəssisələrinə, internatlara müddət göstərilmədən verilir. Bunlardan fərqli olaraq himayədar ailəyə tərbiyə üçün yetkinlik yaşına çatmamış uşaq və yalnız müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş müddətə verilir. Himayəsiz qalmış uşaqların himayədar ailəyə verilməsi mümkün olmadıqda onlar uşaq evlərinə, internatlara və xüsusi təhsil müəssisələrinə verilir. Qəyyuma və himayəçiyə ehtiyacı olan vətəndaşlara köməklik göstərilməsi ilə əlaqədar dövlət tərəfindən geniş tədbirlər həyata keçirilir. Uşaqlar tam dövlət himayəsinə verilir. Tam dövlət himayəsində olan uşaqlar tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinə yerləşdirildikdə onlara qəyyum (himayəçi) təyin olunur.

Mövzü – 13. Cinayət hüququnun əsasları

Plan:

1. *Cinayət hüququ anlayışı*
2. *Cinayət və cinayətin tərkibi*
3. *Cinayətdə iştirakçılıq*
4. *Cəza və onun məqsədi*

Ədəbiyyat:

3. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı, 2005, 336 səh.*

Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemində daxil olan hüquq sahələrindən biri cinayət hüququ adlanır. Cinayət hüququ müstəqil hüquq sahəsidir. O, hüququn ən geniş və fundamental sahələrindən biridir. Hər bir sahə kimi cinayət hüququnun da üzərinə müəyyən vəzifələr düşür. Cinayət hüququnun əsas və başlıca vəzifəsi cəmiyyəti nisbətən təhlükəli cinayətlərdən qorumaqdan ibarətdir. Söhbət cinayət hüququnun qoruyucu vəzifəsindən gedir. Cinayət hüququnun qoruyucu vəzifəsinin mahiyyəti onun sülhün və insanlığın təhlükəsizliyini təmin etməkdən, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiya quruluşunu cinayət əməlinə qarşı qorumaqdan ibarətdir. bunların içərisində şəxsiyyətin, onun hüquq və azadlıqlarının qorunması vəzifəsi mühüm yer tutur. Hüquqi demokratik dövlətlərdə cinayət hüquqi ilk növbədə insan hüquq və azadlıqlarını qorunmasını təmin etməlidir. Cinayətin qarşısını almaq cinayət hüququnun üzərinə düşən vəzifədir. Buna cinayət hüququnun xəbərdaredici vəzifəsi deyilir. Cinayət hüququnun xəbərdaredici vəzifəsi 2 cür olur: ümumi xəbərdaredici vəzifə; xüsusi xəbərdaredici vəzifə. Cinayət hüququnun ümumi xəbərdaredici vəzifəsinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, cinayət hüququnun cinayət əməlinə görə cəza verilməsi barədə norma müəyyənləşdirilməsi bütün cəmiyyət üzvlərini cinayət törətməkdən çəkindirir, onların cinayət cəzası vermək hədəsi ilə xəbərdar edir: kim cinayət törədərsə, onda həmin şəxs barəsində cəza tətbiq ediləcəkdir. Ümumi xəbərdaredici vəzifənin obyekti bütün şəxslər təşkil edir. Cinayət hüququnun xüsusi xəbərdaredici vəzifəsinə gəldikdə qeyd etmək lazımdır ki, cinayət törətmiş şəxs qanunda nəzərdə tutulan cəza verilir və bu yolla onun tərəfindən ikinci dəfə yeni cinayət törədilməsinin qarşısı alınır. Cinayət hüququnun iki əsas və başlıca anlayışı vardır: Cinayət və cəza. Cinayət hüququ dedikdə, cinayət və cəza ilə bağlı olaraq cinayət törətmiş şəxslə dövlət arasında yaranan münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu başa düşülür. Hər bir dövlət cinayət siyasəti həyata keçirir. Dövlətin cinayət siyasəti ölkədə cinayətkarlıqla mübarizənin strateji – taktiki istiqamətlərini, yollarını və vasitələrini müəyyən edir. Bu siyasətin həyata keçirilməsində məhz cinayət hüququ böyük rol oynayır. Dövlətin cinayət siyasətinin məzmununu cinayətkarlıqla mübarizə prosesini idarə etmək məsələsi təşkil edir. Bu proses isə yalnız və yalnız cinayət hüququnun köməyi ilə idarə oluna bilər. Cinayət mübahisəsiz olaraq cinayət hüququnun əsas və mərkəzi anlayışı hesab edilir. CM-nin 14-cü maddəsində ona tərif verilir. Cinayət dedikdə, təqsirli olaraq törədilən elə ictimai təhlükəli əməl başa düşülür ki, bu əməl CM ilə cəza hədəsi altında qadağan olunmuşdur. Bütün əməllər şübhəsiz ki, cinayət sayıla bilməz. Hər hansı əməlin cinayət kimi tanınması üçün tələb olunur ki, həmin əməl cinayətin əlamətlərinə uyğun gəlsin və onlara cavab versin. Hüquqa zidd olmaq əlaməti onu ifadə edir ki, müvafiq əməl CM-nin konkret qadağanedici normasına ziddir. Əgər törədilən əməl CM-nin konkret maddəsi ilə qadağan edilmişsə, cinayət sayılır. Məsələn, CM-nin 120-ci maddəsi qəsdən adam öldürməni qadağan edir. Əgər törədilən əməl, bu cür qadağan etməyə zidd olarsa, cinayət kimi tanınır. Yalnız o əməl cinayət hesab edilə bilər ki, o, CM-nin bu və ya digər maddəsində nəzərdə tutulsun. CM-də göstərilməyən və adı çəkilməyən əməl cinayət hesab edilmir. Cinayət məsuliyyəti dedikdə, törədilən cinayətə görə təqsirkar şəxsə cəza formasında məcburiyyət

tədbirinin tətbiq edilməsi başa düşülür. Biz, bir sıra hallarda eşidirik ki, hərəkətlərində cinayət tərkibi olduğuna görə şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və ya hərəkətlərində cinayət tərkibi olmadığına görə şəxs cinayət məsuliyyətindən azad olunur. Elə bunun özü onu göstərir ki, cinayət tərkibi cinayət məsuliyyətinin zəruri və vacib əsasıdır: şəxsin hərəkətində cinayət tərkibi varsa, cinayət məsuliyyəti də yaranır; yox, əgər şəxsin hərəkətində cinayət tərkibi yoxdursa, onda cinayət məsuliyyəti də əmələ gəlmir. Bəs, cinayət tərkibi nədir? Biz, CM-nin xüsusi hissəsinə baxsaq və onu nəzərdən keçirsək görürük ki, burada cinayət hesab edilən əməllər sadalanır, onların dəqiq və qəti siyahısı verilir: qəsdən adam öldürmə; sağlamlığa zərər vurma; döymə; işgəncə vermə; adam oğurluğu; rüşvətخورluq və s. CM-nin xüsusi hissəsinə diqqətlə yanaşsaq müəyyən edə bilərik ki, burada cinayət hesab edilən əməllər sadalanmaqdan əlavə, həm də hər növə aid olan cinayət əməlləri üçün xarakterik olan əlamətlər göstərilir. Cinayət tərkibi dedikdə, CM ilə müəyyən edilən elə əlamətlərin məcmusu başa düşülür ki, bu əlamətlər törədilmiş əməli konkret cinayət növü kimi xarakterizə edir. Şəxs cinayət məsuliyyətinə o zaman cəlb oluna bilər ki, onun əməlində müəyyən cinayət tərkibi olsun. Bu səbəbdən cinayət tərkibi ictimai təhlükəli əməllə birlikdə cinayət məsuliyyətinin zəruri əsası sayılır. Cinayət tərkibi dörd əlamətdən ibarətdir və yaxud cinayət tərkibinə aid olan bütün əlamətlər dörd qrupa bölünür. Onlara aiddir: 1) Cinayətin obyektı; 2) Cinayətin obyektiv tərəfi; 3) Cinayətin subyekti; 4) Cinayətin subyektiv tərəfi

Azərbaycan Respublikası CM-nin 41.1–ci maddəsində cəzanın anlayışı verilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, cəza məhkəmə hökmü ilə təyin edilən cinayət – hüquqi xarakterli tədbirdir. Cəza cinayət törətməkdə təqsirli hesab edilən şəxsə tətbiq olunur və həmin şəxs barəsində CM ilə müəyyən edilən məhrumiyyətlər yaradılmasından və ya onun hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasından ibarətdir. Cəzanın sistemi - cinayət törədilməsində təqsirli sayılan şəxslərə tətbiq olunan, məhkəmələr üçün məcburi olan, ağırlığından asılı olaraq qanunla müəyyən edilən qaydada düzülmiş cəza növlərinin qəti siyahısıdır. Azərbaycan Respublikası CM-nin əksər maddələrinin qanunverici quruluşu elədir ki, cinayətin bir şəxs tərəfindən törədilməsini nəzərdə tutur. Lakin cinayət iki və ya daha artıq şəxs tərəfindən də törədilə bilər. Axırncı halda, müəyyən əlamətlərin mövcudluğu zamanı cinayətdə iştirakçılıq yaranmış olur. İştirakçılıq zamanı cinayətkarlar öz səylərini birləşdirərək, çox vaxt aralarında rolları bölüşdürürlər. Bu, cinayətin törədilməsini asanlaşdırır, cinayətə daha böyük inamla və daha az risklə getməyə imkan yaradır ki, bu da cinayəti daha təhlükəli edir. CM-nin 31-ci maddəsinə əsasən, iki və ya daha çox şəxsin qəsdən cinayət törətməkdə qəsdən iştirakı iştirakçılıq sayılır. İki və ya daha çox şəxsin iştirakı bu şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün onların hamısının qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmasını və həmçinin cinayət törədildiyi zaman bütün iştirakçıların anlaqlı olmasını nəzərdə tutur.

İştirakçılıq–Cinayətin törədilməsində iki və ya daha çox şəxsin birgə iştirakıdır. İştirakçılıq yalnız qəsdən edilən cinayətlərdə mümkündür. Ehtiyatsızlıq üzündən törədilən cinayətlərdə isə iştirakçılıq istisna olunur. Buna görə də subyektiv cəhətdən o təkə iştirakçılar arasında subyektiv əlaqənin olması ilə deyil, həm də şəxsin törətdiyi əmələ və onun nəticələrinə psixoloji münasibəti ilə müəyyən olunur. Yalnız, qəsdən cinayət törətməkdə qəsdən birgə iştirak, iştirakçılıq yaradır. CM-nin 32-ci maddəsində cinayətdə iştirakın xarakterindən asılı olaraq iştirakçılığın – icraçı, təşkilatçı, təhrikçi və köməkçi kimi növləri fərqləndirilir. Cinayəti bilavasitə törətmiş və ya başqa şəxslərin birlikdə onun törədilməsində bilavasitə iştirak etmiş şəxs (birgə icraçılıq), eləcə də CM ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməyən şəxslərdən istifadə etməklə cinayəti törətmiş şəxs icraçı sayılır. Cinayətin törədilməsini təşkil etmiş və ya həmin cinayətin törədilməsində rəhbərlik etmiş, eləcə də mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) yaratmış və ya bunlara rəhbərlik etmiş şəxs cinayətin təşkilatçısı sayılır. Hədə-qorxu gəlmə və ya digər üsullarla başqa şəxsi cinayət törətməyə sövq edən şəxs təhrikçi sayılır. Cinayət törədilməsi üçün alət və

ya vasitələr vermək və ya maneələri aradan qaldırmaqla yardım etmiş şəxs, habelə cinayət törətmiş şəxsi, cinayət alətlərini və ya vasitələrini, cinayətin izlərini, yaxud cinayət yolu ilə əldə edilmiş alətləri gizlətməyi, belə alətləri almağı və yaxud satmağı qabaqcadan vəd etmiş şəxs köməkçi sayılır. Cinayətin iştirakçılarının məsuliyyəti onların hər birinin cinayətin törədilməsində faktiki iştirakının xarakterindən və dərəcəsindən asılı olaraq müəyyən edilir.

Mövzü – 14. İnzibati hüquq

Plan:

1. *İnzibati hüquq anlayışı, predmeti və metodu*
2. *İnzibati hüquq münasibətləri və subyektləri*
3. *İnzibati məsuliyyət*
4. *Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətlərinin xüsusiyyətləri*

Ədəbiyyat:

4. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və hüququnun əsasları, S.Allahverdiyev, Bakı, 2005, 336 səh.*

Hakimiyyətin bölgüsü prinsipinə görə icra hakimiyyəti dövlət hakimiyyətinin üç əsas sahəsindən (qolundan) biridir. İcra hakimiyyətinin səlahiyyətlərini dövlət orqanları həyata keçirir. Söhbət prezidentdən, Nazirlər Kabinetindən, nazirliklərdən və digər dövlət hakimiyyət orqanlarından gedir. Bu orqanlar hər şeydən əvvəl, dövlət idarəçilik (idarəetmə) fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Dövlət idarəçiliyinin obyekt rolunda iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, müdafiə, vətəndaşların hüquqlarının qorunması, hüquq qaydası və digər məsələlər çıxış edir. Həmin orqanlar bu məsələlər üzrə dövlət idarəçiliyini həyata keçirirlər. Onlar bununla icra fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Belə ki, göstərilən orqanlar qanunları icra edir, onların göstərişlərini həyata keçirirlər. Digər tərəfdən icra hakimiyyətini həyata keçirən orqanlar sərəncam vermək fəaliyyəti ilə də məşğul olurlar. Onlar özündən aşağı olan dövlət orqanları üçün məcburi sərəncamlar verirlər. Dövlət icra hakimiyyət orqanlarının idarəçilik, icra və sərəncam fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, bir sözlə, icra hakimiyyəti orqanlarının təşkili və fəaliyyəti prosesində müəyyən növ ictimai münasibətlər əmələ gəlir. Bu münasibətlər hüquq normaları ilə nizama salınır. Həmin normaların sistemi və məcmusu inzibati hüquq adlanır. İnzibati hüquq dedikdə, icra hakimiyyət orqanlarının təşkili, habelə bu orqanların idarəçilik, icra və sərəncam fəaliyyəti prosesində əmələ gələn ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür. İcra hakimiyyəti orqanlarının təşkili və fəaliyyəti prosesində müəyyən ictimai münasibətlər əmələ gəlir. Məhz bu münasibətlər inzibati hüququn predmetini təşkil edir. Həmin münasibətlər həm icra hakimiyyəti orqanlarının öz aralarında, həm də bu orqanlarla vətəndaşlar arasında yaranır. İnzibati hüququn predmetini dövlət idarəetməsi (idarəçiliyi) sahəsində əmələ gələn münasibətlər təşkil edir. Onlar hakimiyyət-tabeçilik münasibətləridir. Göstərilən münasibətlərin bir tərəfində hökmən və mütləq icra hakimiyyət orqanı (vəzifəli şəxs) çıxış edir. İnzibati hüququn metoduna gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, hakimiyyət təsiri (hakimiyyət və tabeçilik) bu hüquq sahəsində əsas metod sayılır. Bu metodun mahiyyəti idarə olunan subyektlərin iradəsinə və davranışına hakimiyyət tərəfindən təsir göstərilməsindən ibarətdir. Belə halda həmin subyektlər idarə edən subyektin sərəncamını şərtsiz yerinə yetirirlər. İnzibati hüquqda həm də məcburetmə metodundan istifadə olunur. Bu metodun mahiyyəti inzibati hüquq pozuntusuna (inzibati xəyata) görə inzibati məsuliyyət tətbiq edilməsindən ibarətdir. İnzibati hüquq münasibətləri dedikdə, icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti prosesində, dövlət idarəetmə sahələrində yaranan və hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlər başa düşülür. İnzibati hüquq münasibəti hüquq münasibətinin bir növüdür. Buna görə də o, öz daxili quruluşuna (strukturuna) görə üç elementdən (tərkib hissəsindən) ibarətdir. Məzmun inzibati hüquq münasibətinin elementlərindən biridir. İnzibati hüquq münasibətinin məzmunu dedikdə, subyektlərin hüquq və

vəzifələri başa düşülür. Prezidentin fərmanları izibati hüququn mənbəyi sayılır. Prezident fərmanları ilə köhnə dövlət orqanları ləğv edilir və onların yerinə yeni dövlət orqanları yaradılır, bu orqanların funksiyaları müəyyənləşdirilir. Prezident mərkəzi icra hakimiyyət orqanlarının rəhbərlərini – nazirləri, habelə yerli (rayon, şəhər) icra hakimiyyəti başçılarını vəzifəyə təyin edir. Prezident nazirliklərin (məsələn, Nəqliyyat Nazirliyinin və s.) əsasnamələrini təsdiq edir. Hüquq məsuliyyətinin bir neçə növü vardır ki, inzibati məsuliyyət şəxslər tərəfindən törədilən inzibati xəyata (inzibati hüquq pozuntusuna) görə hüquqi məsuliyyət formasıdır. İnzibati məsuliyyət dedikdə, inzibati hüquq pozuntusu (inzibati xəta) törətdiyinə görə təqsirkar şəxsə tətbiq edilən məcburiyyət tədbiri başa düşülür. İnzibati xəta dedikdə, qanunla qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən hüquqazidd, təqsirli və inzibati məsuliyyətə səbəb ola əməl başa düşülür. Qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyi (CM. Maddələr 84-92) yetkinlik yaşına çatmayanların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onlara tətbiq olunan cinayət məsuliyyəti və cəzanın yüngülləşdirilməsi və məhdudlaşdırılmasının xüsusi qaydalarını müəyyən edir. Cinayət qanunvericiliyində yetkinlik yaşına çatmayanların konkret yaş həddi müəyyən edilmişdir. Belə ki, cinayət törədərkən on dörd yaş tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur. Bu şəxslər cinayət törətdikdə, onlara cəza təyin edilə bilər və ya tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər. Cinayət Məcəlləsinin 85-ci maddəsinə görə yetkinlik yaşına çatmayanlara aşağıdakı cəza növləri təyin edilir: 1) Cərimə; 2) İctimai işlər; 3) İslah işləri; 4) Müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə.

Cərimə, yalnız müstəqil əmək haqqı və ya bu cəzanın icrasına yönəldilə bilən əmlakı olan yetkinlik yaşına çatmayan məhkuma təyin edilir. İctimai işlər qırx saatdan yüz altmış saatadək müddətə təyin olunur və yetkinlik yaşına çatmayan məhkumun bacardığı, onun təhsildən və əsas işindən asudə vaxtlarda yerinə yetirdiyi işlərdən ibarətdir. Bu cəza növünün icra müddəti gündə iki və ya üç saatdan çox ola bilməz.

Yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlara islah işləri iki aydan bir ilədək müddətə təyin edilir.

Bu zaman məhkumun qazancından məhkəmənin hökmü ilə müəyyən edilmiş miqdarda, beş faizdən iyirmi faizə qədər pul dövlət nəfinə tutulur. Məhkəmə, yetkinlik yaşına çatmayanın yenidən tərbiyə və islah edilməsinin cəmiyyətdən təcrid edilmədən mümkün olmamağını yəqin etdikdə, ona azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza tətbiq edir. Məhkəmənin təyin etdiyi bu cəza növünün maksimal müddəti on ildən çox ola bilməz. Yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlar cəzalarını aşağıdakı tərbiyə müəssisələrində çəkirlər:

1. yetkinlik yaşına çatmayan qızlar, habelə ilk dəfə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar - ümumi rejimli tərbiyə müəssisələrində;
2. əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkmiş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar - məhkəmə rejimli tərbiyə müəssisələrində.

Yetkinlik yaşına çatmayan məhkum xüsusi təhlükəli residivist hesab oluna bilməz. Cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə onlara, böyüklərə nisbətən daha çox tətbiq olunur. Belə şəxslərə cəza təyin edərkən məhkəmə, onların yetkinlik yaşına çatmamalarını yüngülləşdirici hal kimi nəzərə almalı, psixi inkişaf səviyyələrini, onların şəxsiyyətlərinin digər xüsusiyyətlərini və kənar şəxslərin onlara təsirini nəzərdən qaçırmamalıdır.

Mövzü – 15. Hüquq mühafizə orqanları

Plan:

1. Prokurorluq
2. Daxili işlər orqanları
3. Dövlət Təhlükəsizlik orqanları

Ədəbiyyat:

1. *Azərbaycan Respublikasının Hüquq mühafizə orqanları*, Ə.Piriyev, Bakı, “Çıraq”, 2005, 608 səh.

Məlum olduğu kimi, cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində hüquq mühafizə orqanları mühüm rol oynayır. Məhz bu orqanlar qarşısında cinayətkarlıqla mübarizə üzrə çox mürəkkəb və məsuliyyətli vəzifələr durur. Az. Res. hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyətlərinin məzmunu insanların həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafelərini və mülkiyyətini hüquqa zidd qəsdlərdən qorumaqdan və ədalət mühakiməsinin təmin olunmasından ibarətdir.

Prokuror fəaliyyəti Az. Res. Kons., “Prokurorluq haqqında” qanuna uyğun olaraq respublika ərazisində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, hüquqi şəxslərin, dövlətin mənafeyinin müdafiəsi məqsədilə qanun pozuntularını vaxtında aşkar etmək və onları aradan qaldırmaq, günahkar şəxsləri məsuliyyətə cəl etmək, qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda qanunların icra və tətbiq olunmasına nəzarətin təmin edilməsi üçün cinayət işlərinin başlanması və istintaqının aparılması, məhkəmədə dövlət ittihamının müdafiəsi, iddia qaldırılması, habelə məhkəmə qərarlarından protest verilməsi vasitəsilə xüsusi səlahiyyətləri olan vəzifəli şəxslərin – prokurorların dövlətin adından həyata keçirdikləri fəaliyyətdir. Prokurorluğun fəaliyyəti müəyyən prinsiplərə əsaslanır. Bunların arasında qanunçuluq, hər kəsin qanun qarşısında hüquq bərabərliyi, fiziki şəxslərin hüquq və azadlıqlarına, hüquqi şəxslərin hüquqlarına əməl və hörmət edilməsi, obyektivlik, qərəzsizlik və faktlara əsaslanma, vahidlik və mərkəzləşdirmə, ərazi və ixtisaslaşdırılmış prokurorların Az. Res. Baş Prokuroruna tabe olması, siyasi bitərəflik prinsiplərini qeyd etmək olar. Qanunçuluq prinsipi onu bəyan edir ki, prokurorluq orqanlarının təşkili və fəaliyyəti Az. Res. Kons. Və digər qanunvericilik aktları ilə, eləcə də beynəlxalq müqavilələrlə (sazişlərlə) tənzimlənir, prokurorluq orqanlarının işçiləri öz fəaliyyətində yalnız qanuna tabe olmalı və prokurorlar da qanun qarşısında məsuliyyət daşımalıdırlar. Hər kəsin qanun qarşısında hüquq bərabərliyi prinsipi irqindən, milliyətindən, dinindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. Bu o deməkdir ki, insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır. Qanun qarşısında bərabərlik qanunvericilikdə əks olunmuş müddəaların bütün vətəndaşlara qarşı eyni cür şamil edilməsi deməkdir. Digər dövlət orqanları kimi prokurorluq orqanlarının işçiləri də bu konstitusiya prinsipini öz fəaliyyətində rəhbər tutmalı və ona dönmədən əməl etməlidirlər. Prokurorluq əməkdaşları öz fəaliyyətini fiziki şəxslərin hüquq və azadlıqlarına, hüquqi şəxslərin hüquqlarına əməl və hörmət edilməsi prinsipi əsasında qururlar. Az. Res. Kons. nəzərdə tutulmuş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını məhdudlaşdıran prosessual hərəkətlərin prokurorluq tərəfindən həyata keçirilməsinə yalnız qanunla müəyyən edilmiş qaydada və hallarda məhkəmənin qərarına əsasən yol verilir.

Azərbaycanda polis sisteminin ilkin təşəkkülü və fəaliyyəti rus çarizminin hökmranlığı və müstəmləkəçiliyi dövründə (aprel 1840 – fevral 1917-ci illər) mövcud olmuşdur. Az. Res. Daxili İşlər Nazirliyi geniş səlahiyyətli hüquq mühafizə orqanıdır. Belə ki, o yalnız hüquq pozuntuları və cinayətkarlıqla mübarizə aparmır, həm özünün müxtəlif funksiyaları ilə qanunçuluğun və hüquq qaydalarının təmin edilməsinə nail olmaqla, həm də cinayətkarlığın və digər hüquq pozuntularının qarşısının alınması və açılması üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. DİN öz fəaliyyətini Az. Res. Prezidentinin 2001-ci il 30 iyun tarixli 518 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Az. Res. DİN haqqında” Əsasnaməyə müvafiq olaraq qurur. Əsasnaməyə əsasən nazirlik ona həvalə edilmiş vəzifələri bilavasitə və tabeliyində olan orqanlar vasitəsi ilə həyata keçirir. Nazirliyin Az. Res. Prezidenti tərəfindən təsdiq edilən strukturuna baş idarələr, idarələr, şöbələr və digər qurumlar daxildir. DİN öz işini insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət, qanunçuluq, humanistlik, habelə təkbəşçilik prinsiplərinin uzlaşdırılması əsasında qurur və öz səlahiyyətləri çərçivəsində bir sıra vacib funksiyaları həyata keçirir. Cinayətlərin qarşısının alınması və açılması sahəsində profilaktika tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün nazirlikdə cinayətkarlığın vəziyyəti təhlil edilir, kriminogen durumun operativ və uzunmüddətli proqnozları hazırlanır və bunun əsasında müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarına ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətkarlıqla mübarizənin səmərəsinin artırılması barədə təkliflər verilir, dövlət proqramları hazırlanıb həyata keçirilir. Polis insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət, qanunçuluq, humanistlik və təkbəşçilik prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir. Polis öz fəaliyyətində aşkarlıq prinsipini rəhbər tutaraq gördüyü işlər barədə vaxtaşırı dövlət orqanlarına və əhaliyə məlumat verir.

“Milli təhlükəsizlik” ifadəsi çoxşaxəli anlayışdır. İctimai münasibətlər sahəsində milli təhlükəsizlik aspektlərinə sosial, iqtisadi, hərbi, siyasi, texnoloji və digər amilləri aid etmək olar. Ümumilikdə, milli təhlükəsizliyi – konstitusion quruluşun həm ölkə daxilində, həm də ölkə xaricindəki təxribatçılıq fəaliyyətindən qorunması vasitələrinin məcmusu kimi şərh etmək olar. MTO-nun mühüm funksiyası Az. Res. Kons. bəyan etdiyi dəyərlərin müdafiəsi ilə bağlıdır. Konstitusiyaya xalq hakimiyyətini qoruyur və hakimiyyətin mənimsənilməsinin xalqa qarşı törədilmiş ən ağır cinayət hesab olunur (maddə 6). Az. Res. Kons. dövlətin ali məqsədinin əsas insan hüquq və azadlıqlarının təminatını bəyan edir (maddə 12). Dövlət orqanlarına, xüsusən milli təhlükəsizlik orqanlarına insanların qanuni mənafelərinin və vətəndaş cəmiyyətinin əsaslarının müdafiəsi vəzifəsini tapşırır. Az. Res. ərazisi vahiddir, toxunulmazdır və bölünməzdir. Az. Res. öz təhlükəsizliyini və müdafiəsini təmin etmək məqsədilə SQ və başqa silahlı birləşmələr yaradır. Az. Res. başqa dövlətlərin müstəqilliyinə qəsd vasitəsi kimi və beynəlxalq münaqişələrin həlli üsulu kimi müharibəni rədd edir (maddə 9). DTX kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat fəaliyyəti, dövlət sirmənin mühafizəsi, cinayətlərin aşkarlanması, qabaqlanması, qarşısının alınması və açılması sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Nazirlik xüsusi xidmət orqanı olaraq ona həvalə edilmiş vəzifələri bilavasitə və tabeliyindəki qurumlar vasitəsilə həyata keçirir. MTO öz fəaliyyətini qanunçuluq, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət, humanistlik, konspirasiya, aşkar və qeyri-aşkar üsul və vasitələrin uzlaşdırılması prinsipləri əsasında qururlar. Bu orqanlar milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi üçün əlverişli şərait yaradırlar, bu məqsədlə kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyətini təşkil edirlər və həyata keçirirlər, səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət işləri üzrə təhqiqat və ibtidai istintaq aparırlar. Göstərilən vəzifələrə görə MTO hüquq mühafizə orqanlarına aid edilmişdir.